

891 79
7-19
4

30

В. ЧАПЛЕНКО

Фонд № 4
 Описание №
 Тело № 30 1949

ЗНАЙ-
 ДЕНИЙ
 СКАРБ

суд. акт

ВВ

ВАСИЛЬ ЧАПЛЕНКО

С. Писарівська Облгосархив
№ _____
№ _____
1992

№ 1201

ЗНАЙДЕНИЙ СКАРБ

ІСТОРИЧНО-ПОБУТОВА КОМЕДІЯ

Отдел научно-справочной
библиотечной
С. Писарівської Облгосархив 11448
Каталожний № ~~11428~~

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
КРАКІВ — 1944 — ЛЬВІВ

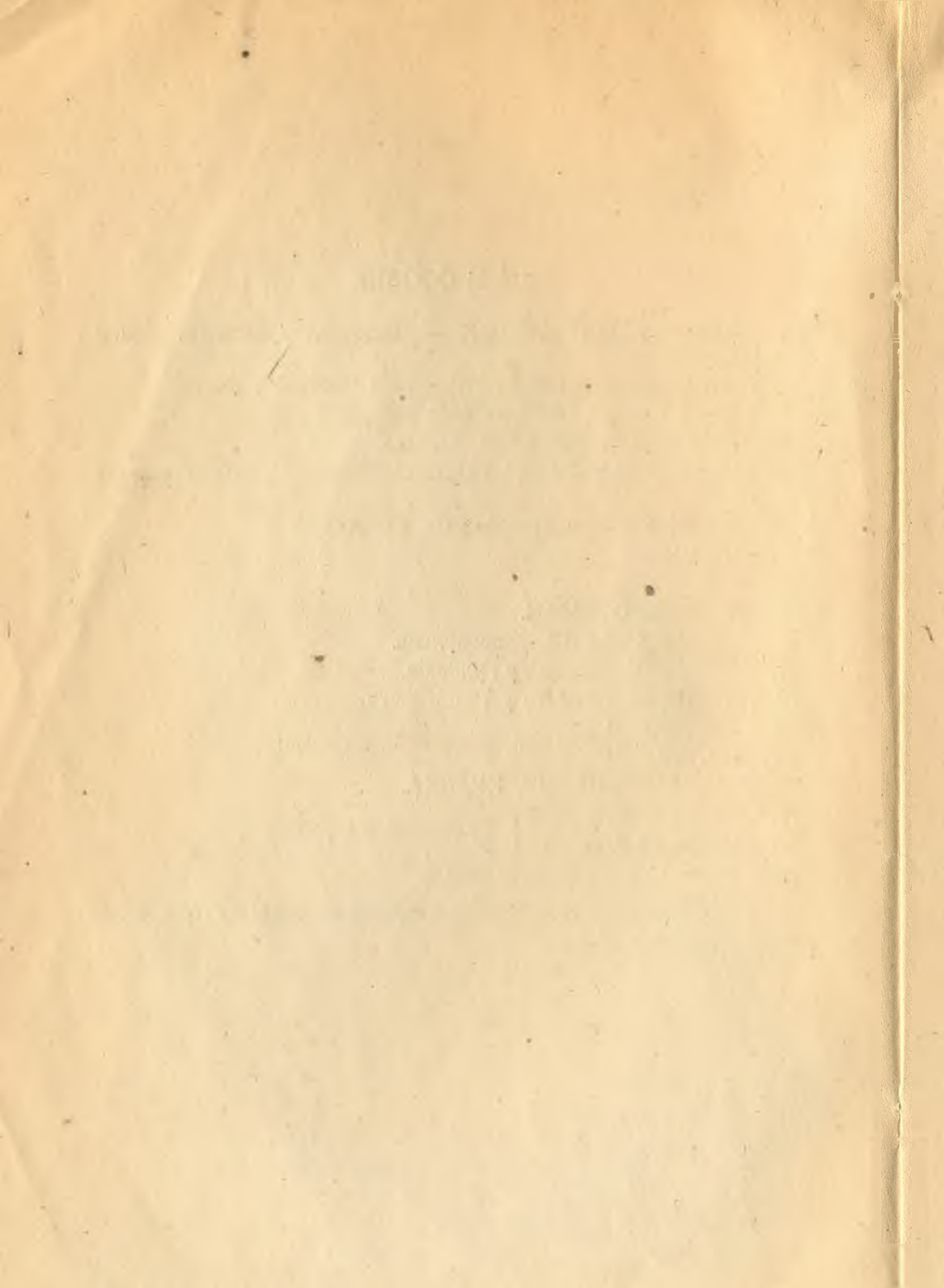
ВСІ ПРАВА, ЗОКРЕМА ЩОДО ПОСТАВ У ТЕАТРАХ (МІСЬКИХ)
ЗАСТЕРЕЖЕНІ.

Обкладинка
ВОЛОДИМИРА БАЛЯСА

ДІЄВІ ОСОБИ:

1. КИРИК БАНДУРИСТИЙ — дидакал (учитель) міської школи.
2. ГРИЦЬКО ГУЛЕНКО — багатий („значний”) козак.
3. ГАПКА ГУЛЕНЧИХА — його жінка.
4. ПАЛАЖКА — їхня дочка, дівчина.
5. ВУЦЬКА ЯКОВИХА ТЕНДІТНИЧКА — багата молода вдова.
6. ЧЕПИНОГА — писар сотенної канцелярії.
7. СОТНИК.
8. ВІЙТ.
9. МІСЬКИЙ ОТАМАН.
10. ОЛИФІР КУДЕЛЯ — осавулець.
11. КАСЬКА — наймичка у Гуленків.
12. ПАЗЬКА — наймичка у Тендітнички.
13. ХВЕСЬКО
14. ЛЕСЬКО } „шкільні виростки” (школярі).
15. ШПИТАЛЬНИЙ ДІД КУЗЬКА.
16. ПРИСЬКА КУЦИХА
17. ЮХИМ КУЦЬ } Гуленкові підсусідки.
18. Козаки, міщани, дяки, школярі.

Дія відбувається на Україні в першій половині XVIII в. в одному з сотенних міст.

КАРТИНА ПЕРША

Приміщення сотенної канцелярії в міській ратуші. Меблі — стіл, шахва, лави, піл (як у хатах).

ЯВА I

За столом сидить писар Чепинога (рудий, безвусий), щось пише. На лаві біля вікна сидить осавулець Олифір Куделя, лігня вже людина, куняє від безділля. При боці в нього шабля, у зубах загасла люлька.

Скінчивши писати, Чепинога позіхає, а потім того заклада перо за вухо, виймає з кишені „штоп” і, подивившись на нього проти вікна, нахильці п'є; випивши, задоволено крехкає.

КУДЕЛЯ *(почувши виразистий крехкіт, лунає очима, підводить голову).* Перцівка чи калганівка?

ЧЕПИНОГА. Перцівка. *(Ховає „штоп” у кишеню і знов береться до писання).*

КУДЕЛЯ *(раптом пошжавішавши).* Кращого за перцівку пиття, на мою думку, немає. *(З ніжністю в голосі)* Як вип'єш, так так і потече по всіх жилочках, по всіх закапелочках, а в животі робиться так солодко та тепло, немов би до гарячого череня ним притулився. Та й від усякої хвороби вона помагає — чи то лихоманка, чи то пристріг, чи завійна. Небіжчик батько, бувало, кажуть, що з перцівкою ніяке лихо не страшне — чи дома, чи в дорозі.

ЧЕПИНОГА. Так він же, либонь, від перцівки й помер, твій батько?

КУДЕЛЯ. Та від неї ж. *(Зітхає)* Люблю я, пане писарю, перцівку. *(Помовчавши)* А берете у Гуленковому шинку чи де?

ЧЕПИНОГА *(не відриваючись від писання).* У Гуленковому.

КУДЕЛЯ. Ото багатіяка! Скільки у нього тих шинків! І тут, і на великому шляху, і в Новому Санджарі, і під Полтавою. А щоб коли хоч чарочкою почастував, так ні... Як посилено мене у справі вкраденої у нього бодні з салом, так тоді у нього випивали. Я сказав про діло, а тоді кивнув на стіл — а на столі було повно всякої всячини — та й кажу: „Може б ви, ласкавий добродію, налили мені яку чарчину? Змерз, кажу, як цуцик”. А він скрутив дулю

та й тиче мені під ніс: „А оцього, каже, сякий-такий сину, не хочеш? Злодійв як ти ловиш? З тебе осавулець — як з клоччя батіг”... Спражній різун людський, дарма що з значними персонами водиться та в фаленбишевих жупанах ходить. (Помовчавши). А чи чули, добродію? Люди подекуюють, що на його дочку Палажку сам удовий полтавський полковник накидає оком...

ЧЕПИНОГА. Є така чутка. (Кидає писати). А про Гуленка ти даремно так кажеш: у всякого рука до себе стоїть, усяке про себе дбає. А як ти про себе подбаєш, не зачепивши іншого? У житті так: не перечепиш іншого — сам на ногах не встоїш, тебе перечеплять.

КУДЕЛЯ. Так чи, часом, не тим ви й Чепиногою називаетесь?

ЧЕПИНОГА. Може, й тим. Тільки це прізвище у мене з діда-прадіда. (Знову виймає з кишені „штон” і п’є, соковито крехнувши після випиття).

КУДЕЛЯ хмурніє, ковтає слину й відвертається до вікна, а відтак, побачивши когось у вікно, каже:

— О! Гляньте: про вовка помовка... Іде Гапка Гуленчиха та Вуцька Яковиха Тендітничка...

Чепинога швиденько підводиться, пригладжує на голові волосся, поправляє стрічку в комірі.

ЯВА II

Увійходять Гапка Гуленчиха та Вуцька Яковиха Тендітничка. Чепинога з пошаною вибігає назустріч паніям з-за столу, та й далі, при розмові, поводитьсь дуже увітливо, особливо упадає біля молодшої — Гуленчихи.

ТЕНДІТНИЧКА (Пане писарю...

ГУЛЕНЧИХА (разом) {Пане писарю, ми до вас...

ЧЕПИНОГА (церемонно). Я весь до послуг ласкавим паніям.

ТЕНДІТНИЧКА (до Гуленчихи з надмірною ласкавістю). Кажіть ви, пані Гапко, бо я так не зумію.

ГУЛЕНЧИХА (також із перебільшеною ласкавістю). Ба ні, ви краще скажете.

ТЕНДІТНИЧКА. Ні, ви краще...

ГУЛЕНЧИХА. Ні, таки ви... У вас же й ортань краща...

ТЕНДІТНИЧКА. А отець протопопа каже, що у вас голос — хоч діяконом бути.

ГУЛЕНЧИХА (улещена) Та й ви ж пісень не згірше співаєте...

ЧЕПИНОГА (що все це слухав з улесливою посмішкою) Ви, мабуть, прийшли записати угоду... так, як я вам радив?

ГУЛЕНЧИХА. Та вгоду ж...

ТЕНДІТНИЧКА. Угоду.

ЧЕПИНОГА. Так я ваші слова запишу сам: не первина таке

писати. *(Біжить швиденько за стіл, пише, а написавши, по якось мусь часі, читає)*. „Панове уряде! По безнастанних контроверсіях, сиріч сварках наших сусідських, у яких контроверсіях не раз учинилося було обопільне нарікання за різні турбації сусідські — за півня, за порося, за гарбузи, побиті в городах тієї й тієї сторони, за узивання безчесними словами, прийшлисьмо тепер, я, Гапка Гуленчиха, і я, Вуцька Яковиха Тендітничка, до вічної угоди, хочачи від цього часу в любові сусідській жити, а посвари назавжди занехаяти як у словах доганних, так і в ділах і не тільки через себе, а й через інших людей. Просимо, панове, нехай це буде відомо милостям вашим і задля ствердження хай це буде вписано в книги міські.” Так чи ні?

ГУЛЕНЧИХА. *(разом)* { Та так.

ТЕНДІТНИЧКА. { Авжеж.

ЧЕПИНОГА. А яку заруку кладете?

ГУЛЕНЧИХА. Сто талярів до скарбу військового і тридцять талярів панові сотникові.

ТЕНДІТНИЧКА. Еге. Сто талярів і тридцять.

ЧЕПИНОГА. Так я зараз. *(Знову пише і, написавши, читає)*. Слухайте ж тепер. „А якби від якої руки початком стала нова яка турбація, якби найменші ущипливі слова почула котрась із нас, то противна сторона має заплатити сто талярів до скарбу військового і тридцять панові сотникові”.

ГУЛЕНЧИХА. Так, так. Як же ж ловко й написали ви, пане писарю! Візьміть же оце за працю. *(Кладе на стіл монету)*.

ТЕНДІТНИЧКА. Що то як письменна людина! Візьміть і від мене шостака.

ЧЕПИНОГА *(улещений)*. О, я ще й не таких, як ви, ворогів мирив... Самого пана сотника з отцем протопопою. А в тій же контроверсії вчинилося було побиття, і голови пробиття, і вирвання волосся з бороди протопопівської...

ТЕНДІТНИЧКА *(манірно кокетуючи)*. Сказано, учена людина... та ще й отака добра, що всіх мирить...

ЧЕПИНОГА *(удаючи потульність)*. Дбаю про справедливість, скільки моєї змоги.

ГУЛЕНЧИХА. Спасибі ж вам!

ТЕНДІТНИЧКА. Ще й як спасибі!...

(Обидві пані йдуть до виходу)

ЧЕПИНОГА *(йдучи за жінками)*. Пані Вуцько! Якщо вам треба буде щось писати, супліку яку чи там щось інше, кличте мене: я вам ще краще напишу... *(Виходить слідком за жінками)*.

КУДЕЛЯ *(сам)*. Еге, так можна мирити і дбати про справедливість: спочатку мирить, а потім сварить, щоб брати свою частку заруки. Ох і крутій же!

ЯВА ІІІ

Помалу відчиняються двері і, по-старечому кречучи, ввійдуть шпитальний дід Кузька.

ДІД КУЗЬКА *(здіймає шапку і христиться на ікону, що висить далеко в кутку під стелею)*. Во ім'я отця і сина і святого духа. Мир дому цьому. *(До Куделі)* А де ж пан писар? *(Прикладає долоню до вуха)* Га?

КУДЕЛЯ. Нема. А чого це ти, Кузько, сюди прителющився?

ДІД КУЗЬКА *(прикладає руку до вуха)*. Га? Та прийшов попросити в пана писаря милостинки за спасіння його душі: ми ж і за його душу в шпиталі молимося.

КУДЕЛЯ. Еге, він дасть... по зашийкові.

ДІД КУЗЬКА *(прикладає долонню до вуха)*. Га? Як кажеш?

КУДЕЛЯ. По зашийкові, кажу, дасть...

ЯВА ІV

Повертається Чепинога і, ніби не помітивши діда Кузьки, йде до столу.

ДІД КУЗЬКА *(простягає до Чепинога руку)*. Дайте, милостивий добродію, милостинки за спасіння вашої душечки!

ЧЕПИНОГА *(обертається до діда і, взявши його за плечі, мовчки виштовхує за двері, а тоді звертається до Куделі)*. Навіщо ти його сюди пускаєш? Скільки я тобі раз казав!

КУДЕЛЯ. Та рука якось на старого не зводиться.

ЧЕПИНОГА. Чи ти ба, який жалісливий! А я б їх, увесь отой старник, що зібрався в шпиталі, розігнав к бісовому батькові. Дармоїдня.

КУДЕЛЯ. Та вони ж за наші душі моляться.

ЧЕПИНОГА. А звідки вони знають, що в мене душа грішна? Може, я святий. *(Сідає за стіл)*.

КУДЕЛЯ *(крутить неймовірно головою)*. Ой навряд! Скільки я знаю святих, що про них попи у церкві оповідають, а серед них нема й одного з писарів. А про шпитальних старих можна ще й так сказати, що вони молитвами на життя собі заробляють... так, як от ви писарюванням. Тільки ж у них такі заробітки, як у того Сірка на базарі. Ви он хоч би й сьогодні — писнули чи не писнули, а вже й є два шостаки. А Кузька піймав у вас облизня. *(Помовчавши, зітхає)* Трохи чи не такі заробітки й у мене з оцим осавулецтвом. Адже я навіть на перцівку не можу як слід заробити. На ті чотири четверти жита та тридцять золотих, що я їх одержую на рік, не дуже багато горілки купиш. Швидше по мордяці заробиш, як пошлють якого злодюгу хапати. З такими заробітками на старість, може, й мені доведеться в шпиталі віку доживати. Добре, що громада такі притулки для старих робить. *(Помовчавши)* Бачу я, пане писарю, до чого у вас із Тендітничкою

йдеться: одружитесь ви з нею. Ну, що ж! Хай Бог помагає: удова багата позавміру. Ви тоді й з Гуленком зрівняєтесь.

ЧЕПИНОГА (*не відриваючись від писання*). Тоді скажу „гоп”, як перескочу.

КУДЕЛЯ. Перескочите! Не даром ви й тепер вибігли з-за столу, вибачайте на слові, як той цуцик...

ЧЕПИНОГА (*прислухаючись*). Як кажеш?

КУДЕЛЯ. Ви, кажу, й тепер дуже увітливо з нею гомоніли. Та воно й варто походити коло неї до якого часу навдибки... ради тих хуторів, сіножатів, худоби та грошей, що є в неї. Тільки ж до неї, здається, ланки мостить ще й дидаскал Бандуристий. Дивіться, щоб він вас не перечепив...

ЯВА V

Увіходить „чоловік баби Пріськи Куцихи” Юхим Куць і сама Пріська Куциха.

Баба ще не стара і більша проти свого чоловіка на зріст, сміливіша, ніж він. Це останнє знати з того, що вона веде чоловіка за рукав.

Куць однією, вільною, рукою держитьвся за пазуху: там у нього щось сховано.

КУЦИХА (*кланяється спочатку Куделі, а як він показав рукою на Чепиногу, мовляв, туди звертайся, кланяється Чепинозі*). З п'ятінкою святою будьте здорові, милостивий пане! Оце мій чоловік Юхим Куць, коли чули... про нього кажуть „чоловік баби Пріськи Куцихи”, бо я, не вам кажучи, бабу по людях. (*До чоловіка, виштовхуючи його наперед*) Ну, кажи! (*Знов до Чепиноги*) Він у мене, не вам кажучи, трохи недорікуватий. Тільки ж усе таки він чоловік. Як там кажуть: хоч чоловік як ворона, а все жінці оборона. (*До чоловіка*) Кажи ж бо, Юхиме.

КУЦЬ (*виймає з-за пазухи срібну шкатулу*). Оце ось...

ЧЕПИНОГА (*схоплюються*, { Звідки це в тебе?

КУДЕЛЯ (*здивовані, разом*) { Де ти взяв?

КУЦЬ. Ішов я, милостивий пане, до худоби повз гайок, що за річкою, зайшов у своїй потребі за куш, дивлюсь, аж у траві потопа і земля свіжо рушена...

КУЦИХА. Ще й травою зверху притрушена.

КУЦЬ. Авжеж, ще й травою зверху притрушена. Мене мов по голові що вдарило. „Е, думаю, це не інакше, як злодійська справа”. А в мене був істик, колупнув, аж так: щось дзенькнуло. Узяв копати і викопав оцю шкатулу...

КУЦИХА. А як ми гріха боїмося, то й принесли оце вам. Нащо нам чужі сльози? (*Кланяється*) Просимо записати у книгу і позиськати святої справедливості!

КУЦЬ (*і собі кланяється*). Еге, просимо святої справедливості.

ЧЕПИНОГА (*бере з Куцевих рук шкатулу й роздивляється*). Гм, шкатула добра, срібна, мабуть, панська... (*струшує — чутно дзенькіт*) Та ще й не порожня: певно з грішми... Тільки замкнена. (*До Куделі*) Біжи ж, Олифіре, мерщій до пана сотника, та й пана віята zarazом кликни. (*До Куця*) А ти, чоловіче, кажи ще раз: я запишу.

Куделя виходить. Чепинога ставить на стіл шкатулу, бере перо й починає писати.

КУЦЬ. Ішов я, милостивий пане, до худоби повз гайок...

ЧЕПИНОГА (*помалу пише*). Не поспішай. Писати це не те, що до худоби йти. Не думай, що це легке діло. (*Показує перо в пучці і проказує слова з вірша*) Два персти пишуть, а все болять тіло. (*Пише далі, проказуючи вголос писане*) „До худо-би повз га-а-йок”... Ну?

КУЦЬ. Зайшов у своїй потребі за куц...

ЧЕПИНОГА (*пише*). „Зай-шов у своїй потребі за куц... (*Раптом оханувшись, зозлаплює*) Чи на тебе, чоловіче, не тую?! Отаке чортзнащо у книгу записувати! Тепер доведеться вишкрібати. (*Посипає написане піском, жде, поки протряхне, а тоді вишкрібає кіскою*).

КУЦИХА (*з вибачливістю за чоловіка*). Та він же неписьменний, як йому знати, що можна, а чого не можна писати. Та ще й пришелепуватий трохи: йому пороблено. А від кого й халепа, як не від отієї явної відьми Грущикихи, цур їй, щоб не сказати чого непристойного. Ой не минути їй катових рук! Вона дограється. А тільки ж якби він, Юхим би то, за куц не зайшов, то й шкатули б не знайшов.

ЧЕПИНОГА (*строго Куцеві*). Кажи далі.

КУЦЬ (*мнеться*). Та я вже не знаю, як і казати: про куц же не можна...

ЧЕПИНОГА. Кажи... (*не добре, як сказати*), кажи...

КУЦИХА. Бач, ви он і письменний, а не знаєте, як сказати...

ЧЕПИНОГА (*дивиться майже з ненавистю на обох, заплутавшись у писанні, а тоді питає*). Земля була рушена?

КУЦЬ. Рушена.

ЧЕПИНОГА. І травою притрушена?

КУЦЬ. Еге, травичкою.

ЧЕПИНОГА (*записавши*). Істиком колупнув?

КУЦЬ. Колупнув.

ЧЕПИНОГА. Істик ударився об щось?

КУЦЬ. Еге... тільки дзень. Став копати і викопав шкатулу...

копав оцю шкатулу. Прошу в книгу записати і позиськати святої справедливости. Поти моєї повісти."

СОТНИК. Умгу. Але шкатула замкнута. *(До Куделі)* А сходи лиш, Олифіре, по дзигармайстра: хай відімкне. *(Куделя йде, сотник звертається до Куцихи й її чоловіка)*. А ви ж звідки? Яке єсть ваше діло? Міщани чи...?

КУЦИХА *(кланяється)*. Ми підсусідки ласкавого пана Грицька Гуленка, на його ґрунті хату маємо...

СОТНИК *(спиняє її)*. Що ж це ти, бабо, поперед чоловіка?

КУЦИХА. Та він у мене, не вам кажучи, трохи, пришелелуватий: ота навісна Грушиха поробила. То, милостивий пане, явна відьма...

СОТНИК *(строго)*. А ти й під присягою це скажеш?

КУЦИХА *(злякавшись)*. Я... ні... люди кажуть...

СОТНИК. Отож не пашчекуй казначого, коли не хоч містрові до рук за брехню потрапити. *(До писаря)* Запиши, пане писарю, їй вину панську. „За марне плескання язиком Пріська Юхимиха Куциха має відробити в мене, пана сотника Харка Левенця, три дні на мазанні повіток” *(Писар пише, Куциха злякано вмовкає, сотник обертається до вїйта)*. Отак треба, пане вїйте, з брехнями боротись. Інший би зразу: „Відьма? Узяти до в'язення! Спалити або на розтані закопати!” А я зразу бачу, що це просто дурне баб'яче базікання...

ВІЙТ. Та ти ж учився трохи в школі, тобі видніше, ніж іншим. А тільки, на мою думку, й письменному треба в таких випадках навіч перевіряти, є чи нема в клятої баби хвостика. Якщо відьма, та ще й родима, так у неї неодмінно буде хвостик, хоч манюпусінський, може, як оця пучка *(показує кінець свого пальця)*, а буде...

СОТНИК. Дурниця. Мені й так видко. *(До Куцихи й її чоловіка)* Ну, ви йдіть, ми тут розберемося й без вас, а як треба буде, покличемо...

Куці виходять.

ЯВА VII

Увіходить Куделя і з ним дзигармайстер Шпренгель, чужоземець, у синіх окулярах.

ШПРЕНГЕЛЬ *(церемонно з увітливим виразом на обличчі кланяється)*. Я прийти... і кланяюсь вашим милостям.

СОТНИК *(показує на шкатулу)*. Тут ось треба відімкнути:

ШПРЕНГЕЛЬ. Мі зараз. Шпренгель, або по-вашому „Кропило”, все вміє... у Амстердамі вчився. *(Виймає з кишені в'язку ключів і, добравши, відмикає)*.

Усі кидаються дивитись, що в шкатулі.

СОТНИК. О, чимало грошей!

ВІЙТ. Чехи і таляри биті!

ЧЕПИНОГА. І копійки срібні...

СОТНИК. Треба ж полічити і в книгу записати. *(До Чепиноги)* А ну, пане писарю, прикинь, скільки тут. Видно зразу, що не мало... Чий б же ж то вони?

Чепинога висипає гроші на стіл і заходжується рахувати, а рахуючи, шепче губами.

ШПЕНГЕЛЬ *(стає в позу)*. Гроші, гроші! Усі кланялись цьому кумирові... А злодії за оці нікчемні круглячки і людина мучити, п'яти залізом пекти, а може й смерть заподіяти...

ВІЙТ. А спробуй без грошей...

СОТНИК. Якби не нікчемні круглячки, зашились би від Шпренгеля самі кісточки...

ЧЕПИНОГА *(сердито)*. Ви як, думаєте, що пан писар — Бог, і може й під ваш галас рахувати?

Шпренгель застигає в шанобливій позі. Сотник та вїт і собі замовкають.

Усі мовчки стежать за рахуванням. Потім сотник теж пробує рахувати, але збивається з огляду на складну лічбу, хоч і намагається не показати цього: проказує окремі вислови вголос: „де-в'ятьдесят п'ять, чи то пак сто п'ять”...

ЧЕПИНОГА *(порахувавши)*. От скільки грошей: копійок срібних на п'ятьсот золотих, талярів — на тисячу без одного, чехів на двісті золотих без трьох чехів, а разом тисяча сімсот золотих без одного золотого і трьох чехів *(Зсипає гроші до шкатули)*.

СОТНИК. Запиши ж у книгу. *(До Шпренгеля)* А ти, Шпренгелю, знову замкни шкатулу. *(Шпренгель замикає)* Ключ буде в мене *(Бере у Шпренгеля ключа)*. Шкатула буде в шахві і... *(до Куделі)* дивись мені, Олифіре, щоб усе було як слід, бо гроші ж немалі... А то ти такий, що ще нап'єшся.

КУДЕЛЯ. Та ні, як можна! Хіба я такий уже дурний?

СОТНИК. Та буває, що й розумні на горілку квапляться. *(До вїт)* А нам треба, пане вїте, написати ордери по всіх полках про цю знахідку. Злодюг треба зловити й покарати... бо щось у нас крадіжок стало багато. Напиши, пане писарю, ордери сьогодні ж таки.

ШПЕНГЕЛЬ *(знов стає у позу)*. О нікчемні побрязкачі! Які б люди були щасливі, якби вас не було!

СОТНИК *(махає рукою)*. О, знов почав... *(Устає і йде разом з вїтом до виходу)*.

ШПЕНГЕЛЬ *(кидається за ними)*. Мої ласкавії панове! А коли ж я одержати належні мені гроші, плату... тридцять золотих і жито.

Усі троє виходять.

КАРТИНА ДРУГА

ЯВА I

За столом на своєму місці сидить писар Чепинога, на лаві — осавулець Олифір Куделя. Куделя снідає — їсть ложкою з горнятка, що стоїть перед ним на лаві. Чепинога деякий час сидить, нічого не роблячи: ще, очевидно, не розім'явся після снання; а відтак, заклавши руки за голову, потягається.

ЧЕПИНОГА (плює). Та й погано ж, матері його ковінька!

КУДЕЛЯ (підморгує). На похмілля?

Чепинога мовчки виймає з кишені „штоп" і, подивившись своїм звичаєм на нього проти ранкового сонця, що світить у вікно, п'є.

КУДЕЛЯ (здивовано, аж із місця підводиться). А у вас, бачу, й сьогодні є чим похмелитись. (Благально) Дайте й мені, пане писарю, хоч раз хлиснути, бо... суха каша ніяк у горлянку не йде. Та й не п'ю я вже другий день. Через оту гемонську шкатулу не міг за весь цей час і на часинку відвихнутись, може б де був розгорив... А зараз так кортить, що, здається, й людину б за одну чарочку зарізавав. Почастуйте бо, добродію!

ЧЕПИНОГА (ховає „штоп" у кишеню). А ти знаєш, що почастуйко без штанів ходить? Он яке діло. (Щось раптом придумавши). А втім, почекай... Я тобі, коли хоч, можу дати грошей — піди до шинку випий.

КУДЕЛЯ (насторожено). А то за яке спасибі?

ЧЕПИНОГА. Та так... з великої доброти своєї...

КУДЕЛЯ. Е, ні, дякую. Ви ж не будете такі добрі, щоб і свою спину підставити під різки, як їх мені присудить пан сотник. Він таких жартів, як ви знаєте, не любить: на варті, каже, умри, а не зруш із місця. Я ж ось, бачите, й їсти не йду додому: стара й вечеряти приносила, а це й снідаю тут.

ЧЕПИНОГА (повагавшись якусь мить). Ну, так тоді знаєш що? Ти можеш не один ковток перцівки чи й іншої якої горілки заробити, а цілу кулуву, якщо... якщо пристанеш на те, що я тобі скажу...

КУДЕЛЯ (чухає в потилиці, вагаючись). А може, ви, боронь Боже, на який гріх підбиватимете?

ЧЕПИНОГА. Який там у дідька гріх! (*Виймає з кишені „штон” і дає Куделі „хлиснути”*). Ось на, випий на завдаток, а тоді слухай, що я тобі казатиму... (*Почекавши, поки Куделя „хлисне”, він озирється на вікна й двері, а тоді каже*). Ти чув, скільки у срібній шкатулі грошей?

КУДЕЛЯ. Та скільки ж? Тисяча сімсот золотих без одного золотого і трьох чехів.

ЧЕПИНОГА. Так от ми з тобою могли б зробити так, що і в шкатулі лишилось би стільки ж грошей і ми звідти б узяли триста золотих, а взявши, зрозуміла річ, поділили б...

КУДЕЛЯ. Як то?

ЧЕПИНОГА. А так. Я чарівник.

КУДЕЛЯ (*здивовано*). Ов?

ЧЕПИНОГА. Еге. Коли я вчора лічив гроші, я затаїв триста золотих, а всі мені повірили... Правда, пан сотник пробував був сам лічити, та збивався, як ти й сам чув, і в тій рахубі нічого не второпав. Тільки, на жаль, я тоді не зміг тих триста золотих узяти: шкатулу ж Шпренгель при панові сотникові замкнув... Тепер у мене є вже ключ, так ти ж сидиш, як той пес.

КУДЕЛЯ (*ображено*). Та це ви вже той...

ЧЕПИНОГА. Ну, нічого тобі комизитись: персона не дуже значна. Краще швидше приставай у спілку, як не дурень еси, якщо тобі це втямки...

КУДЕЛЯ (*вагається*). Та щось наче невтямки. Воно, бачте, може, й утямки, так трохи боязно: це ж як-не-як крадіжка.

ЧЕПИНОГА (*б'є об поли руками*). Чудасія з тобою! Ти просто якийсь дивак! Яка ж це крадіжка? Це ж гроші нічії, злодійські.

КУДЕЛЯ (*здається*). А як той... на тому світі нечисті припечуть за це залізним пруттям?

ЧЕПИНОГА. Ет, казна що, бабські витребеньки. Думай швидше, поки ще нікого немає, а то тоді дулю з хвостом заробиш...

КУДЕЛЯ. А скільки ж ви дасте?

ЧЕПИНОГА. Скільки? З трьохсот — тобі п'ятдесят.

КУДЕЛЯ. Гм. А чому ж не половина?

ЧЕПИНОГА (*знижує плечима*). Знову скажу: дивак ти. Тому, що ми з тобою не рівні: я пан писар, а ти що? Осавулець нещасний, попихач, можна сказати... Осавулець — не осавул, затям це.

КУДЕЛЯ (*зігхає*). Та це так: я таки попихач. Та коли ми з вами змовляємось красти, то, виходить, що ми порівнялись: обидва, що не кажіть, робимось злодіями. А злодії ж діляться порівну. Та й на шибениці, як піймають, нас почеплять однаково, не вище ж вас повісять...

ЧЕПИНОГА (*плює зпересердя*). Та які ж ми злодії, дурню ти отакий?! Ми тільки беремо те, що негаразд лежить. Це б усяке зробило, у всякого рука до себе стоїть... А мені більше треба ще й через те, що це ж я придумав. Та й Шпренгель же не безплатно ключа мені зробив...

КУДЕЛЯ. Ну, дайте хоч сотню.

ЧЕПИНОГА (*подумавши*). Ну, кат тебе бери, хай буде по-твойому. А то ми торгуватимемось поки й пан сотник прийде... Дивись же, щоб нас хто не заскочив. (*Куделя стає біля порога, Чепинога йде швиденько до шахви, виймає шкатулу, відмикає її й бере гроші, перекладаючи собі в кишеню*).

КУДЕЛЯ (*стурбовано, бігаючи очима від вікна до шахви*). Так що ж ви всі гроші собі в кишеню ховаєте. Мою пайку — мені...

ЧЕПИНОГА (*дає йому*). На, бери, хай тебе за печінки візьме...

КУДЕЛЯ. Чого ж ви лаєтесь? Так наче з своєї кишені даєте... (*Ховає гроші в кишеню, руки йому тремтять, скількись грошин падає додолу, він нахилиється шукати*).

ЧЕПИНОГА (*побачивши в вікно сотника, гнівним шепотом*). Ти!... лазиш там! Пан сотник... (*Причиняє хапливо шахву*).

ЯВА II

Увіходить сотник Харко Левенець.

СОТНИК (*побачивши нахцленого Куделю*). Що ти там шукаєш?

КУДЕЛЯ. Та протичку з люльки упустив.

СОТНИК (*до Чепиноги*). Ну, як, написав, пане писарю, ордери про шкатулу?

ЧЕПИНОГА. Написав.

СОТНИК. А ке-лиш її, ту шкатулу: я хочу ще раз роздивитись та й переглянути гроші.

Чепинога бере з шахви шкатулу, сотник відмикає її й відчиняє.

СОТНИК. А що це тут за напис на вікові зсередини накарбовано? Щось не по-нашому. Чи не втнеш, пане писарю?

ЧЕПИНОГА (*заглядає в середину*). Ні, не вчитаю. То, мабуть, написано, де вона зроблена...

СОТНИК (*бере якісь папери*). А оце що за папери?

ЧЕПИНОГА. Та то гроші були обвернуті.

СОТНИК. Так тут же й написано (*читає*). „Лесь-ко Кандибенко, Фесь-ко Гу-пало"... (*Здивовано скрикує*) Отака ловись! Так це ж наші школярі!

ЧЕПИНОГА (*й собі здивовано кидається до шкатули*). Та невже? Так це їхня шкатула...

СОТНИК. Еге, „їхня“... Це вони в когось украли, бо де б їм, голякам, таку силу грошей добути... (*До Куделі*) А йди-но по них мерщій... Та й дидаскал хай іде, а по дорозі й вігта кликни...

КУДЕЛЯ. Дозвольте узяти когось із козаків, бо то такі лотри, що й по мордяці можуть дати, їм закони не писані...

СОТНИК. Про мене, хоч і візьми.

Куделя виходить.

ЧЕПИНОГА. Треба нам узятись і за дидаскала: завів у школі злодійське кубло. Усі вони одним миром мазані...

СОТНИК (*глузливо*). Та це ти на нього, на дидаскала, через удовицю лихим духом дишеш...

ЧЕПИНОГА. Та ні, я дбаю про святу справедливість.

СОТНИК. Ну хіба так. А тільки ж, мабуть, тобі не дуже приємно буде, як Тендітниччині хутори, ліски та сіножаті загарба дидаскал Бандуристий.

ЧЕПИНОГА. Ні, я тільки хочу, щоб цей явний розбишак був покараний, як закон велить. Він скрізь, де жив, уплутувався в темні злодійські справи. Мені оповідав один чоловік із-під Борзни, як я був там на ярмарку. Спитав, звідки я, а тоді й каже: „То це в вас учителює Кирик Бандуристий? Ото, каже, пройдисвіт? Він, як був у нас у Борзні, так піймався на крадіжі і вуха за те позбувся...”

СОТНИК. (*весело*). Чи на тебе, пане писарю, не тю?! У Бандуристого ж обоє вуха на місці.

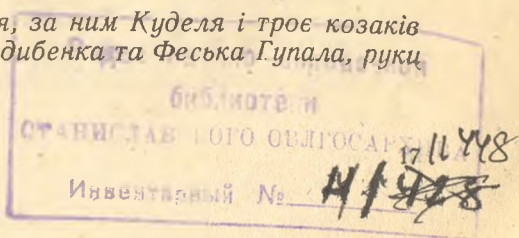
ЧЕПИНОГА (*трохи збентежившись, але ту ж мить пробує випростатись*). А хіба я сказав про вуха? То вам, мабуть, почулось. Ні, канчуками, каже, його покарано. Та могло бути й таке, що він і вуха позбувся, тільки потім чаклунством якимсь виростив. Адже ж оповідають про одного цигана: як йому відтяли вуха за вкрадену коняку, а циганка виростила нове, так, кажуть, і вилізло, як молодий лопушок...

Сотник зневажливо махає рукою, мовляв, „ет, казна що патякаєш”.

ЧЕПИНОГА. А він же, Бандуристий би то, у Новому Санджарі і на богомерзкому вчинкові піймався — злігся був з тамошньою паламаркою...

ЯВА ІІІ

Увіходить вігт Панас Гривня, за ним Куделя і трое козаків уводять школярів — Леська Кандибенка та Феська Гупала, руки обом пов'язувані за спину.

КУДЕЛЯ. Школярі ось, а дидаскала не знайшли: немає дома... та й у місті нема, либонь, кудись поїхав...

ЧЕПИНОГА. Бач, я ж казав. Це він сховався...

СОТНИК *(до вїйта)*. Пане вїйте! Тут ось я знайшов нове про шкатулу... *(До Чепиноги)* Покажуй, пане писарю, школярські папери.

ЧЕПИНОГА *(до школярів)*. Оце ваші папери?

ЛЕСЬКО *(підходить до столу)*. Ні...

ЧЕПИНОГА. А оце ж чиєю рукою написано „Лесько Кандибенко”?

ЛЕСЬКО. Де? Я щось недобачаю...

ЧЕПИНОГА *(до Феська)*. А ну, може, ти бачучкіший? Дивись, ось тут написано: „Фесько”.

ФЕСЬКО. Та де вам бачучкіший! І в мене очі нікуди не годяться: у мене куряча сліпота.

СОТНИК *(похмуро)*. А може ви прозрите, як ми вас на kwestію містрові дамо?

ВІЙТ. Еге, на пробу попровадимо.

СОТНИК *(жорстоко)*. Таке диво у нас частенько буває: зовсім, здається, людина не бачить або не чує, а як кат потягне разів скільки батоном по живому тілу або розпеченою шиною, так, дивись, зразу все й побачить і все почує...

ЛЕСЬКО }
ФЕСЬКО } *(разом)* Саму вам правду, панове, повідаємо, хоч і на той світ підемо...

СОТНИК *(киває головою Куделі)*. А веди лишень їх!

ЛЕСЬКО *(хапливо)*. Ні, ні, я вже бачу: то моя рука.

ФЕСЬКО. І моя також... я дрібно пишу, так не зразу розібрав...

СОТНИК. Умгу. Ну от, бач, ще й до містра не дійшли, а вже й прозріли. О! в нас кат — не кат, а чудотворець. Тепер же кажіть, де вони, ці ваші папери були.

ЛЕСЬКО. На гробках, у бур'яні, куди ми...

СОТНИК *(гримає)*. Що ти верзякаєш, нечемо! Це ми, по-твойому, з паном вїйтом та з паном писарем ходили на гробки, де ваше паскудство... *(До Куделі)* Веди, Олифіре, на пробу!

ФЕСЬКО *(зирнувшись із товаришем)*. У срібній шкатулі, саму вам правду кажу... бодай мені з цього місця не зійти.

ЛЕСЬКО. У шкатулі, хрест мене вбий!

ЧЕПИНОГА. А де та шкатула була?

ВІЙТ. І звідки вона у вас, голяків таких?

СОТНИК. Кажіть без крутіїства!

ФЕСЬКО. То моя власна шкатула, я її від отця свого, диякона, взяв, як у мандри школярськії йшов.

ЛЕСЬКО. Еге, то Феськова шкатула, а гроші наші спільні: ми хотіли шкапу з возом купити та кухву горілки на продаж...

А щоб до часу тих грошей не вкрав хто, ми тую шкатулу закопали у гайку за річкою...

СОТНИК. А скільки грошей у шкатулі було?

ФЕСЬКО. Дві тисячі золотих без одного золотого і трьох чехів...

ЛЕСЬКО. Дві тисячі, еге ж.

СОТНИК *(до писаря)*. А ми скільки налічили?

ЧЕПИНОГА. Тисяча сімсот золотих без одного золотого і трьох чехів.

СОТНИК *(недомисленно)*. Як же ж це так?

ЧЕПИНОГА *(з удаваною недбалістю)*. А як?... Може, вони брешуть, а може... частину грошей узяли Куциха з чоловіком... бо як би вони знайшли, та не взяли: у всякого рука до себе стоїть...

СОТНИК *(до школярів)*. Ви правдиво кажете, скільки було грошей?

ШКОДЯРИ *(разом)*. Істинний Бог, правда...

СОТНИК *(до війта)*. Доведеться допитати Куциху й чоловіка... *(До Куделі)* А йди лишень приведи їх обох. *(До одного з козаків)* І ти йди з ним. *(Куделя й козак виходять)*. А школярі хай розкажуть, звідки у них така сила грошей, бо й тисяча сімсот не абиякі гроші.

ВІЙТ. Оповідайте, хлопці.

ФЕСЬКО. Копійки срібні я від отця маю, а талярі Лесько прибирав по людях, дітей навчаючи, а чехи тут у місті працюю своєю власною заробилисьмо...

ЛЕСЬКО. Правду Фесько мовить.

СОТНИК. Тоді буде правда, як і на пробі це скажете. Веди їх, Олифіре!

ФЕСЬКО { *(разом, з божевільним жахом)*. Ой паночку, не бийте!... Гроші наші власні, кривавою працюю зароблені... Саму правду мовимо. хоч і на той світ підемо...

ВІЙТ. А ке-лиш, я з ними погмоню трохи. *(До Феська)*. От ти кажеш, що твій отець був дякон, а де саме?

ФЕСЬКО *(подумавши)*. У Борзні при храмі святого пророка Ілїї.

ВІЙТ. А коли це було?

ФЕСЬКО. Коли? Тоді, як... як швед на Україну йшов.

ВІЙТ. Неправду говориш, хлопче. Я тоді був у Борзні і знаю — тоді був при храмі святого пророка Ілїї дяконом Порфир Желехівський...

ФЕСЬКО. Та ото ж і був мій батько... чи то пак — то мій дядько...

СОТНИК. Не в одно брешеш, крутію...

Куделя з козаком уводять бабу Пріську Куциху і її чоловіка. Куць іде сам, а Куциху ведуть на мотузі із зв'язаними за спину руками. У Куделі перев'язане око.

СОТНИК *(киваючи головою на бабу)*. Чого це ви її зв'язали?

КУДЕЛЯ. Не могли інакше вгамувати: кричить, що вона невинна, що у них і в роду не було злодіїв...

КУЦИХА *(плаче)*. У нас і в роду не було крадіїв, а ви отаку пеню на нас волочите...

СОТНИК *(До Куделі)*. А в тебе ж ото що?

КУДЕЛЯ *(трохи бентежиться)*. Та це ж мій заробіток, чи то пак... це ж вона мене, проклятуша баба, так почастувала... каганця засвітила... Та я нічого... я на неї не серджусь. Я так думаю, що вона грошей і справді не брала... *(Ще дужче бентежиться)* Вона свята жінка і чоловік у неї такий...

СОТНИК *(тупотить у гніві ногами)*. Ну, так який же дідько тоді їх, тії гроші, взяв? Може ти взяв? Усі святі та божі, а де ж ділись триста золотих.

КУДЕЛЯ *(злякано)*. Я? Чого ж я? Як би ж я їх узяв? Я не брав...

СОТНИК *(люто)*. На квестію обох!... І цих заволок *(киває на школярів)*, хай признаються, звідки гроші... *(Козаки кидаються до Куців та школярів, тягнуть їх із приміщення. Школярі галасують з усієї сили.)*

КУЦИХА *(кричить не своїм голосом)*. Ой людочки, рятуйте! За віщо ж це? *(Припадає до чоловіка)* Юхимочку! Пропали ж ми, моє серце...

Усіх підслідних випихають з приміщення, а через деякий час чутно приглушені крики й удари з іншої кімнати. Ті, що залишились у канцелярії мовчать деякий час, прислухаючись до крику битих.

ВІЙТ. Здорово галасують... Чи тобі, пане сотнику, не доводилось коли куштувати канчуків?... Мабуть, це щось жахливе! А доведеться ще, мабуть, і розпеченою шиною пекти, як не признаються...

Сотник мовчить. Увіходить Куделя.

СОТНИК. Ну, що?

КУДЕЛЯ. Куциха й Юхим в одну шкуру кажуть, що не брали... *(Із великим жалем у голосі)* А бідний Юхим уже ледве дихає... Не мучте їх, пане сотнику!

СОТНИК. А школярі?

КУДЕЛЯ. Кажуть, що гроші їхні власні... і що було дві тисячі без одного золотого і трьох чехів.

СОТНИК. Тут сам нечистий не розбере! Посадити всіх до секвестру, може, щось надумаютъ, як посадять. А з мене на сьогодні досить.

ВІЙТ. Та й я такої думки.

СОТНИК *(до Чепиноги)*. Дай сюди, пане писарю, шкатулу, бо ви наглядите, що й мені доведеться відповідати...

Чепинога дає шкатулу, сотник бере і разом з війтом виходить.

КУДЕЛЯ *(угираючи сльози)*. Ой пане писарю, пане писарю! Якого гріха ми взяли на душу! Скільки я бачив того биття, а такого... такого страшного, як це, не доводилось бачити... Ну, хай уже школярі — явні злодії, а за віщо ж ці? Вони ж святі душі... Я щонеділі бачу в церкві Куциху, свічечки ставить... Ех!

ЧЕПИНОГА *(підскакує до Куделі із стиснутими кулаками)*. Ти дивись мені, дурню, бовкни денебудь... Не минеш тоді містрових рук, я вже подбаю про це... *(Вибігає)*.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Світлиця у господі Вуцьки Яковихи Тендітнички — велика, з довгим сволоком кімната; посередині сволока, біля печі, стоїть соха, що підпирає сволок. У всьому знати достаток. Субота. Над вечір.

ЯВА I

Тендітничка і її наймичка Пазька — молода, вбого одягнена дівчина. Тендітничка розчісує косу перед дзеркалом, умазаним у стіну, Пазька підмігає хату.

ТЕНДІТНИЧКА. А поглянь лишень, Пазько, чи гарна в мене коса.

ПАЗЬКА *(підводить голову, улесливо)*. І не сказати, така гарна. Як ви її, пані, і в очіпок бгаєте?

ТЕНДІТНИЧКА. А в когь краща — у мене чи в Гуленчихи?

ПАЗЬКА. У вас... у вас... *(Перестає мести, захопившись розмовою)*.

ТЕНДІТНИЧКА. А воно таки й правда: у неї така коса, що вона, либонь, скоро зовсім лиса буде, та й тепер уже, мабуть, тім'ям світить, тільки що очіпком закриває. *(Із щирим жалем)* Я так жалкую, що їй цього ні разу, як сварились, на очі не викинула. А тепер уже, як записали в суді угоду, ніколи не доведеться цього їй увічі сказати. А як би вона позеленіла на виду, якби це почула!... *(Помовчавши)*. І коса в мене гарна, і сама я добра, еге ж?

ПАЗЬКА. Та добрі, спасибі вам.

ТЕНДІТНИЧКА. Он Гуленчиха свою Каську день-у-день, як ту кішку, товче, а я тебе... тільки вряди-годи, може, який раз на тиждень, та й то як до живих печінок допечеш. Як і підеш від мене, не скажеш, що я недобра... От і зараз я тобі — хочеш? — намісто з московчиками подарую. *(Іде до мисника і, взявши намісто, дає Пазьці)*.

ПАЗЬКА *(вагається, чи брати)*. Ви, пані, мабуть, жартуєте?

ТЕНДІТНИЧКА. Бери, дурна! Чого б же я жартувала! Бери та знай мою добрість. *(Пазька нерішуче бере і, щаслива, приміряє собі до грудей)* Бач, як гарно! У неділю... завтра до церкви підеш... *(Притишеним голосом)* А за це ти покличеш мені сьогодні ввечері дидаскала... учителя Бандуристого. Знаєш? Отого висо-

кого, чорнявого. Тільки дивись мені, нікому про це ані мур-мур. (Загрозливо) А то я не тільки намисто відберу, а ще й прочуханки доброї дам...

ПАЗЬКА (христиться). От святий хрест — нікому ані словечка не скажу! Хіба я дурна? А тільки ж до тих школярів і ходити страшно: вони мене зачіпають. А що ж йому, тому чорнявому, сказати?

ТЕНДІТНИЧКА. Скажи: „Просили пані прийти для вельми важливої справи”.

ПАЗЬКА. Якої справи?

ТЕНДІТНИЧКА. Тобі все треба знати! Ну, супліку написати...

ПАЗЬКА (здивовано). Так чого ж про це нікому не можна казати? Його ж усі кличуть супліки писати.

ТЕНДІТНИЧКА (нетерпляче). Ет, з тобою побалакай. (Подумавши) Ну, добре, я тобі скажу, для чого. Він мені довподоби, я хочу його до себе принадити. А ти будеш мені у цьому допомагати... якщо хочеш ще й курту шептухову, барашком підбиту, заробити, оту, що тобі подобається...

ПАЗЬКА (ще дужче дивуючись). Так біля вас же упадає писар Чепинога, сам раз-у-раз перед двором крутиться, не треба й кликати...

ТЕНДІТНИЧКА. Знаєш пісню: „Той мене пече-ріже, що не люблю, а він лізе?” Він мені, той рудий собака, з душі верне... (Ніжно) А Кирик мені такий любий, що й не сказати...

ПАЗЬКА. Пхе, носатий.

ТЕНДІТНИЧКА. Що ти тямить? Ти в чоловіків далі носа нічого не бачиш. А ти подивись, який він дужий. Як пригорне — кістки захрустять... Тільки ж горечко з тими дяками: вони все хочуть на дурничку житись, а я хочу з ним шлюб узяти. Бо доки мені удовою жити та стерегтися всякого, щоб не зличкувало мене котре на спросному гріху. Буде з мене й тієї слави, що стала тоді, як я привела від Мартина-винника дитину. Дяка Богові милосердному, що прибрав те дитинча, а отцеві протопопові Гургулевичу, що простив той гріх...

ПАЗЬКА. Простив?

ТЕНДІТНИЧКА. Простив, спасибі йому. (Мовчить деякий час, закладає косу й надіва очіпка) Ех дівко, ти ще не знаєш, що то таке кохання, яке то щастя пригорнутись до коханого чоловіка. І я колись отак не знала, як мене малу-недорослу видавали за мого слинявого діда Тендітного, що спаскудив мої молоді літа. Не навтішалася я ним замолоду, тепер хочу надолужити, а всі кажуть: розпутна.

ПАЗЬКА (з жагучою цікавістю). Розкажіть же, пані! Воно, мабуть, таке, як ото мені у сні сниться?... Школярі зачіпають, а тоді сниться:

ТЕНДІТНИЧКА (*сідає на лаву, мрійно*). Е, що там сон. Це треба спробувати, щоб зрозуміти, а сказати годі. Ти чула, як судять у нас за спросний гріх? На горлі за це карають, на розстані живцем закопують. Отже люди й цього не бояться, а творять той гріх, як і я з Мартином була створила. І ще не побоюся, хоч і як тяжко мені, удовою будши, того добуватись. Усяке на мене сичить, а найбільше оця гадюка Гуленчиха. Може, вона хоч тепер угамується, як я угоду з нею записала... (*Заламує руки*) Боже, пошли мені солодке кохання, а тоді хоч і забирай душу... (*Замоває, сидить деякий час розмарена. Пазька знов мете*). Ну... так ти, Пазько, вже йди: уже ж вечоріє. Хай приходить, як сонечко знайде...

Пазька домітає хату, кидає віника під піч і виходить.

ТЕНДІТНИЧКА (*сидить деякий час мовчки, а тоді встає, ходить по хаті*). Пошли, Боже, солодке щастя, зроби так, щоб мій Кирик прийшов... мі-йй (*робить пристрасний рух тілом*) А я його отак... міцно-міцно пригорну, солодкою гадючкою обів'юсь (*тулиться з мукою насолоди до сохи*)... Я ж бо так давно вже кохала...

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Та сама світлиця того ж таки дня, тільки пізніше, увечері. Біля ікон горить лямпадка: святий вечір (субітній).

ЯВА I

Спочатку Тендітничка сама, потім увиходить Пазька.

ТЕНДІТНИЧКА *(кидається до Пазьки, гримає)*. Де ти так забарилась?

ПАЗЬКА. Та хіба від тих школярів відчепишся? Опали, як ті вовки, жартують... А один там такий гарний...

ТЕНДІТНИЧКА *(нетерпляче)*. А пан же учитель як? Чи прийде? А то ти за школярськими жартами забула, чого тебе й послано...

ПАЗЬКА. Сказали, що зараз прийдуть...

ТЕНДІТНИЧКА *(радісно)*. Прийде? От за це спасибі тобі! *(Бурхливо хапає її, крутить навколо себе, цілує)*. Ну, йди ж тепер до пекарні, а я тут сама...

Пазька виходить. Тендітничка кидається хапливо готувати вечерю: бере з шахови якусь страву і ставить її на стіл, ставить також сулійку з напоєм. З усіх її рухів знати, що вона тепер збуджено-весела, повна чекання. Вряди-годи вона спиняється, прислухається. Починає стиха наспівувати:

Учив мене письма дяк,
Та й не вивчив ніяк.
Каже мені: буки-аз,
А я йому! цілуй раз
Каже мені: оце ять —
Чи ще можна цілувать?
Поцілуй і пригорни,
Та, дивися, не тур...

(Побачивши у вікно діда Кузьку) Ой моя ненько! Нечистий несе діда Кузьку. Це, мабуть, із своїм божественним читанням? От унадився!

ЯВА II

Помалу відчиняються двері і входить дід Кузька.

ДІД КУЗЬКА *(спочатку мовчки христиться до ікон)*. З цим днем, що сьогодні, будьте здорові; ласкава пані, з святим вечером!

ТЕНДІТНИЧКА (*насторожено*). І ви будьте здорові! До вечірні десь, мабуть, ідете та й до мене заглянули?

ДІД КУЗЬКА (*прикладає долоню до вуха*). Га?

ТЕНДІТНИЧКА. Кажу: мабуть, до вечірні йдете?

ДІД КУЗЬКА. Та ні, до вечірні не піду: ноги так чогось болять, не вистою... та й поперек (*береться за поперек рукою і, покрехтуючи, сідає на лаву*). Може, й піду аж наприкінці — свічки гасити... А тепер оце нікуди більше піти, так я й кажу собі: „Піду, мабуть, до ласкавої пані Вуцьки Яковихи Тендітнички, почитаю їй ради святого вечера з божественного письма, з „Патерика Печерського“ (*Прикладає руку до вуха*). Га? Чи ви нічого не кажете? Почитаю, кажу, а вона мене, старого, мо', нагадає, а може, й чарчину яку дасть... (*Розгортає книгу й присовується ближче до столу; наставляється читати, держачи книгу по-старечому на віддалі від очей*). Тут прецікава гісторія про Мусія Угриня...

Тендітничка стурбована, але не прибирає, як бути, не знає, що сказати.

ДІД КУЗЬКА (*помітивши нетерплячі рухи господині, прикладає долоню до вуха*). Га? Про Мусія Угриня, що був на вроду яко янгол Божий, але зрікся утіх земних заради царства небесного. Сталося ж так, що він потрапив у полон до ляхів, як їх навів був на Русь Святополк Окаянний. Побачила його серед невільників багата ляхка, закохалася в ньому і викупила з неволі...

ТЕНДІТНИЧКА (*безпорадно хвилюючись*). А може б, ви, дідусю, випили зараз? (*Біжить до столу й налива*) Випийте, будь-ласка... Ось і пиріжки...

ДІД КУЗЬКА (*відкладає книгу і бере чарку*). Можна й так... щоб ортань прополоскати. Он же й отець протопопа без чарки ніколи не править у храмі Божому. Не даром кажуть: ледащиця-живиця. (*Киває головою*) Будьмо здорові! (*Випивши, закусює, і робить це усе дуже повільно*). А це ж ви для кого (*киває головою на стіл*) наготували? Невже сподівались, що я прийду? (*Прикладає долоню до вуха*) Га? Другу, кажете, випити? Можна й другу... (*Бере сулійку й наливає сам*) Ну... живим на здоров'я, а померлим царство небесне!... Хай там душецці небіжчика Якова на тім світі легенько гикнеться. Я так думаю, що його душа таки в раю, бо покійник нас, сиріт Божих, не цурався, піддержував... так, як і ви оце, пані, спасибі вам... (*П'є і задоволено крехкає*). Добра у вас горілочка... либонь, калганка? (*Прикладає долоню до вуха*) Га? Ні, третью не буду пити, не силуйте... бо щоб не переборщити так, що й читати не здолаю... Третя хай на потуху. (*Бере знов книгу в руки і, розгорнувши, читає — помалу, з розтягом, як у церкві, та ще й гугнявить*). „Аз тя ізкуплю, каже ляхка, і славним сотворю і паном усього дому свого і мужем хочу мати... тільки волю мою вчини і жагу душі моєї удовольни... несила бо

мені терпіти, бачачи, як твоя врода велеліпна без ума гублена єсть, та й огонь сердечний нестерпно палить мене і погубляє”...

ТЕНДІТНИЧКА (*кидається в розпачі по хаті*). А вам, дідусю, не гріх буде, що ви сьогодні не слухатимете вечірні Божої? Ви ж кожного разу буваєте...

ДІД КУЗЬКА (*прикладає долоню до вуха*). Га? Чи не гріх, кажете, мені буде? Ні, Бог простить: він же всеблагий і всемлистивий до нас грішних. Ось слухайте ж, як воно було далі. Мусій відмовився удовольнити жагу своєї пані, тоді вона звел'їла слугам... (*довго шукає пальцем відповідне місце, а знайшовши, читає*) „єдиного його положити з собою, обумлює і лобизає ще його”.

ТЕНДІТНИЧКА (*кидається до столу, хапає пироги і запихає дідові за пазуху*). Оце вам на вечерю за читання... (*Кидається до шахи і, взявши звідти пляшку горілки, дає дідові*) І горілку візьміть, вип'єте дома, а я хочу таки сходити до вечірні... подам на часточку за упокій душі небіжчика Якова...

ДІД КУЗЬКА (*бере пляшку і дивиться на неї проти вікна*). А яка ж це? Чи не тютюнкава, часом? Я дуже люблю тютюнкову...

ТЕНДІТНИЧКА (*шукає дідову шапку очима, а побачивши її на лаві, бере й надіва йому на голову, а тоді допомагає встати*). Тютюнкава, еге ж.

ДІД КУЗЬКА. Ну, спасибі, коли так. Небіжчик Яків, хай царствує, завжди мене частував тютюнковою... (*Іде до дверей, його злегка підпиха Тендітничка. Але потім дід спиняється серед хати*) А може б я таки дочитав гісторію про Мусія Угриня, а тоді б ви й пішли? Прецікава ж гісторія! (*Докінчує нашивдку оповідання*) Як із того, що зробила ляшка, нічого не вийшло, — так вона тоді огнівилась дуже і звеліла (*проказує на пам'ять*) „тайнії уди одрізати, глаголюще, да не пощажаю сього доброты, да не наситяться інші сього красоти”... (*Виходить*).

ТЕНДІТНИЧКА (*зоставившись сама*). Ху! Оце так морока! На силу випхала. От-от уже й Кирик має прийти. Треба ж світити світло (*Засвічує каганця*).

ЯВА III

Увіходить Кирик Бандуристий. В руках у нього каламар, папір і гусяче перо.

ТЕНДІТНИЧКА (*радісно скрикує*). Ой як же вас довго не було, пане дидаскале! Сідайте, будь-ласка...

БАНДУРИСТИЙ (*не сідає*). Яка ж у вас нагальна справа, що ви так нетерпляче мене чекали?

ТЕНДІТНИЧКА (*трохи збентежившись*). Та то я... Супліку треба написати. Але ви спочатку покуштуйте моєї слив'янки...

БАНДУРИСТИЙ (*і далі стоїть біля порога*). Та мені, бачте, ніколи...

ТЕНДІТНИЧКА (*злякано*). Ніколи? А що ж у вас таке? У церкві ж не ви сьогодні читаете.

БАНДУРИСТИЙ (*теж бентежитьсь*). Та не я... Але в мене є одно діло...

ТЕНДІТНИЧКА (*помітивши його збентеження і зрозумівши його на свою користь*). Неправду мовите, по очах бачу. Ніякого діла у вас немає. Ех ви! Нехтуєте бідною вдовою... Ні, я вас не пущу... примушу таки випити моєї слив'янки... (*Грайливо*) Може, ви тоді будете... сміливіший. (*Бере його розв'язно за руку і тягне до столу, він опинається*). Та ну бо, не огинайтесь! Беріть те, що само дається в руки...

БАНДУРИСТИЙ. Ні, таки правда: давайте, що там вам треба, я напишу, а тоді піду... (*Але піддається й сідає до столу*).

ТЕНДІТНИЧКА (*наливає горілки*). Ось випийте оцю чарчину, а тоді хоч і йдіть... Тут така слив'янка, як мед... аж губи злипаються. Пийте на здоров'я, закусуйте. У мене, слава Богу, є чим пригостити. Хоч я й змарнувала молоді літа за старим чоловіком, так зате тепер є з чим... удруге вийти заміж: два хутори, дубовий ліс, сіножаті й худоба... та й грошенята є... (*Зітхає*) Еге, треба мені, аж кричить, господаря, бо самій з таким багатством не впоратись... Та ще й хочу письменного... щоб і мене навчив письма (*сміється*)... так, як у тій пісні співають: Каже мені: буки-аз, а я йому: цілуй раз... (*Дає гостеві чарку, той бере, але не п'є, а ставить на стіл*) О! Чого ж ви ставите? Пийте! Ось і я з вами вип'ю... (*Наливає й собі, а наливши, сідає близько біля Бандуристого, майже тулиться*) Будьмо ж здорові, в кого чорні брови! У вас же чорні брови... і вуса... (*П'є. Бандуристий теж надпиває трохи, а тоді знов ставить чарку на стіл: знати, що він сидить, як на голках*).

БАНДУРИСТИЙ. Так яка ж супліка? Кажіть — буду писати. Бо мені той... ей-ей, ніколи...

ТЕНДІТНИЧКА (*задержувато-весело*). Яке там ніколи! Вигадуєте! Біля такої молодиці, як я, усяке „ніколи” можна забути (*пригоргається до нього*). Невже не пригорнеш, пане дидаскале? (*Заглядає ввічі, хизується*.) Ось поглянь на мене: я ж не погана...

БАНДУРИСТИЙ (*схоплюється з місця*). Як так... я піду: мені ніколи... (*Хапає шапку й вибігає з хати*).

ТЕНДІТНИЧКА (*розпачливо*). Ех ти, тюхтій... Сказано: не козак, а хопокниш. (*Замовкає на якусь мить, приголомшена тим, що сталося, а потім того зриває очіпка з голови, розриває сорочку і, припавши головою до столу, ридає*).

У процинені двері заглядає Пазька, та, зрозумівши важкий стан господині, знов ховається.

По якомусь часі Тендітничка перестає плакати, підводить голову і з надією каже:

ТЕНДІТНИЧКА. А може, йому й справді ніколи? Може, він іншим разом буде не такий незговірливий? *(Поправляє волосся, надіває очіпок, підходить до дзеркала, витирає рукавом — бере лівою рукою правий рукав — заплакані очі і, стуливши рукою розірване місце на сорочці, кличе Пазьку)* Пазько! Пазько! А де ти там?

Пазька увиходить.

ТЕНДІТНИЧКА. Я зараз піду до вечірні, а ти будь дома... *(Виходить до іншої кімнати).*

КАРТИНА П'ЯТА

Гуленків садок того ж таки дня пізно ввечері. Місячне сяйво освітлює невеличку галявину і частину ліси, що відгороджує садок від вулиці. З галявини видно леваду з вербами. Десь далеко гавкають собаки.

ЯВА I

У садок через лісу обережно перелазить дидаскал Бандуристий. Стає серед галявини, прислухається. З того, як він прислухається і з усіх його рухів знати нетерплячку. Постоявши якусь хвилину на видному, він потім — очевиднояки, з обережності — ховається в тінь, ближче до ліси. Коли у дворі гавкає собака, він хапається рукою за пакіл і заносить ногу, щоб перелазити, та, як гавкіт не повторився, він знов заспокоюється.

ЯВА II

З гущавини дерев безшелесно виходить Гуленкова дочка Палажка. Бандуристий кидається до неї, але вона рухом руки показує, щоб не наближався.

БАНДУРИСТИЙ *(у щирому пориві)*. Палазю!

ПАЛАЖКА *(обурено, гнівно)*. Так оце ти такий?! Не підходь же до мене, пиворізе нещасний!

БАНДУРИСТИЙ. Так ти ж дай мені слово мовити... Палазю!

ПАЛАЖКА *(раптом підійшовши до нього, гостро)*. Тому правда, що мені Каська передала, — що ми сьогодні не тікаємо? Чи ти думав про те, що чиниш? Завтра ж полковник Сулима приїжджає мене сватати?

БАНДИРИСТИЙ. Лихо скоїлось, моє серце: шкатулу з грішми вкрадено. А без грошей же нам ані рушити...

ПАЛАЖКА *(злякано скрикує)*. Ох моя ненько! *(До Бандуристого, люто)*. Неправду мовиш, поганче! Брешеш! Це ти обдурив мене... змовився з отією тяганиною Тендігничкою, поквапився на її багатство... Шкатула — це ж не один шаг, що ти не зміг би її заховати...

БАНДУРИСТИЙ (*стає навколішки*). Бодай мене живого черви з'їли і щоб я й від гіршого лиха не втік, коли брешу...

ПАЛАЖКА (*у нападі ревності*). А чого ж ти у неї й сьогодні, от перед цим, був? Думаєш, я не знаю? Каська бачила...

БАНДУРИСТИЙ (*лазить за нею на колінах*). Вона покликала немов би то для якогось діла... важливого... Я ж не винен, що вона до мене чіпляється, з обіймами лізе...

ПАЛАЖКА (*несамовито скрикує*). А! Не винен.. А все таки пішов... і обіймався... (*Б'є його по щоці*). Я зараз гукну батька... усе розповім... і про шкатулу... собаками нацькую... (*Голосно*) Бровко! На-на!... Оверку! сюди...

БАНДУРИСТИЙ (*вискакує на лісу*). Палажко, оханись! Я ж тільки тебе кохаю. Я тобі зараз покажу, що тільки тебе кохаю... що Вуцьки не кохаю...

ПАЛАЖКА. Як? Кажі швидче.

БАНДУРИСТИЙ (*затикує від поспіху*). Побудь отут у садку, тільки спустися трохи нижче до левади, а я її покличу, і тоді побачиш...

Почувши близький собачий гавкіт, Бандуристий зникає за лісою. Ту ж мить прибігає з великою палицею в руках Оверко, з ним собака.

ОВЕРКО. Це ви, панночко? Що тут таке? Чого ви кричали?

ПАЛАЖКА. Тут якийсь собака був... а може, й вовк. Я так злякалась...

ОВЕРКО (*до собаки*). Гудж-га! А тю! (*Зникає в гущавині*).

Палажка деякий час стоїть на місці, а тоді й собі ховається між деревами.

По якомусь часі проходить назад Оверко. Каже, зупинившись на галявині:

ОВЕРКО. Ніякого вовка немає. Комуś приверзлося, а ти бігай... Пху! (*Махає з досади рукою і зникає*).

ЯВА III

Якийсь час на сцені нема нікого. Тихо. Тільки чутно, як у леваді кумкають жаби та десь далеко гавкають собаки. Потім того одинокий парубоцький голос починає пісню: „Ой зійди, зійди, ясеч місяцю, як млинове коло”... То співає Бандуристий. По якомусь часі він виходить на леваду з бандурою в руках, продовжуючи співати. З-поза дерев виходить Палажка і напружено прислухається.

ПАЛАЖКА (*мрійно, неголосно*). Як я тебе й кохаю, мій любий... за твою гру на бандурі, за твої чорні брови...

У цей час на леваду виходить Гендітничка, поспішає до Бандуристого.

ПАЛАЖКА. А ось і вона, моя ворогиня... (*Напружено*) Ну?

ТЕНДІТНИЧКА (*зблизившись до Бандуристого*). Кирику мій...

Бандуристий мовчки ховається в тінь за вербу. Тендітничка йде за ним.

ТЕНДІТНИЧКА. Чого ж ти, мій голубе, мовчиш? Не бійсь: тут же нікого близько немає, нас ніхто не побачить... А мені так хочеться пригорнутись до тебе, мій лебедику...

Палажка робить нервовий рух, напружено ввесь час за ними слідкуючи.

БАНДУРИСТИЙ (*його не видно*). І я... тебе кохаю...

ПАЛАЖКА (*злякано*). Що вони роблять?... Чи не з мене вің, часом, глузує? (*Майже крізь сльози*). Ой моя ненько...

ТЕНДІТНИЧКА (*злякано скрикує*). Бог з тобою, чоловіче! Що ти робиш? Чи ти при своїм умі? Ой лишенько! Навіщо ти ганьбиш мене, бідну?...

Бандуристий виштовхує Тендітничку на видне, але вона має тепер чудний вигляд: тримає простягнуті руки — мов розіпнута — на рівні пліч; силкується їх опустити, але не може, бо крізь рукави в неї простромлена палиця. У такому вигляді вона й кидається до свого двору, боячись, щоб її хто не побачив.

ПАЛАЖКА (*мстиво, із зловтіхою, але не голосно*). Ага! Піймала облизня? А тю-у...

ЯВА IV

Незабаром після того, що сталося з Тендітничкою, Бандуристий приходить з бандурою в руках до Палажки. Палажка кидається до нього, повна щастя.

БАНДУРИСТИЙ (*слабко посміхаючись*). Ну, тепер ти віриш що я тільки тебе кохаю? Вона до мене з обіймами, а я їй ломаку в рукави.

ПАЛАЖКА (*пристрасно обіймає й цілує*). Тепер вірю (*цілує*), вірю (*цілує*), вірю (*цілує*)... І ти знай, що я тебе ніколи нікому не віддам... Уб'ю і собі заподію смерть, а не віддам. І оту повію Тендітничку я б убила... (*Згадує щось прикре*) І куди твої очі дивились? Вона ж і старша проти тебе... біля очей самі зморшки... Тільки що багатство в неї...

БАНДУРИСТИЙ (*стурбовано*). О, ти знов... Знаєш, як кажуть: багатство за плечима, а чорт перед очима...

ПАЛАЖКА. Ні, ні... я більше не буду. Сядьмо ж отут та порадьмося, як нам далі бути: шкатулу ж украдено... (*Сідає на траву, Бандуристий біля неї*).

БАНДУРИСТИЙ. Я й ума не приложу, як її украдено. Вона була в коморі, я комору засунув на засув і ключа сховав. А воно відімкнуло й без ключа. А заявляти ж про це урядові не можна, ти сама знаєш, чому... Та й довідався я про це тільки увечері, як

приїхав від полкового капеляна о. Гарасима... я ж із ним умовився про наше вінчання... після того довідався, як від... (*вагається*) отієї нахаби прийшов...

ПАЛАЖКА. Від Тендітнички?

БАНДУРИСТИЙ. Та від неї ж, хай вона сказиться... Як уже став збиратись до втечі з тобою....

ПАЛАЖКА (*ревниво*). А вона тебе справді обіймала?

БАНДУРИСТИЙ (*з докором*). Ну, Палажко... яка бо ти...

ПАЛАЖКА. Ну, хай їй грець... не буду згадувати. (*Помовчавши*) А завтра ж отой бридкий дідок Сулима приїде по мою душу й тіло. А батько ж наші, ти знаєш, які: їм аби багатство та породичатись із полковником. Та й мати не від тих грошей. Изв'яжуть мене, а віддадуть. А без грошей же і отой твій отець Гарасим не повинчає, та й жити ж якось треба буде. (*Сидять якийсь час мовчки, пригорнувшись одно до одного*). Заграй мені Кирику, стиха...

БАНДУРИСТИЙ (*з опаскою*). А собаки? Та й із людей хто-небудь почує. (*З легким докором*) Ти ж і так трохи мене не погубила сьогодні... Та й по щоці так затопила, що й досі горить.

ПАЛАЖКА. Так то ж із любови до тебе. Хто щиро кохає, те мов несамовите. У яку я тебе щоку вдарила? У праву?

БАНДУРИСТИЙ. У праву.

ПАЛАЖКА (*цілує в праву щоку*). Оце, щоб загоїлось. А після цього ти мені все таки заграй... тихо-тихесенько, ніхто не почує. Хай бандура буде коло мого серця. (*Притулюється грудьми до округлого боку бандури*). Заграй про Венеру та Купидона...

БАНДУРИСТИЙ (*грає, приспівуючи потиху*).

О Венеро, Купидоне, де ви? Я вас кличу...
Кохаю я прелюбезну, та не бачу ввічі.
Вона горда та багата, а я сиротина,
До подвір'я боюсь іти, стати коло тину,
Бо ще крикне наймитові: „Жени його кием!”
І той щедро почаствує, намне мені вию...

ПАЛАЖКА (*мрійно*). Отак ти гратимеш, як ми поберемося... Ні, краще, бо ніхто нам тоді на заваді не стане... Грай іще.

БАНДУРИСТИЙ (*грає далі*).

Ах, нещасне це кохання призведе до скону.
О розкішная Венеро, і ти, Купидоне,
Ви злітайте до дівчини, повидайте милу
І скажіть їй усю правду — що терпїть несняла,
Що з розпуки та із горя занапашу душу
І невдовзі через неї, ах, умерти мушу...
Купидоне пустотливий! Як жалю не маєш,
То навщо в мое серце стрілкою влучаєш?¹

¹ Для цієї пісні можна використати мелодію із збірника „Новые данные для истории старинной украинской лирики” В. К. Перетца, 1907 р. ст. 13.

ПАЛАЖКА (*зітхнувши*). Ах чого тільки той Купідон і не витіває! Це ж він і в наші серця своєю стрілкою влучив. А тільки ж які ми через те щасливі з тобою! (*Пригортається*) Еге ж?

БАНДУРИСТИЙ (*переставши грати*). Правда. Біда тільки, що шкатулу вкрадено... Я оце такий, що й на грабунок пішов би заради нашого щастя.

ПАЛАЖКА. А тоді б тебе повісили, а я б зосталася з удовиною долею. Ні, це не діло, треба щось інше придумати...

БАНДУРИСТИЙ. А я пак і забув тобі сказати: Феська й Леська узято до секвестру... Чи не вони, часом, шкатулу вкрали? Завтра довідаюсь.

ПАЛАЖКА. А справді, це коли б не їхня справа. Піди лишень завтра раненько до пана сотника... А тепер треба нам уже розходитись, бо мене можуть кинутись. А дома будем думати. Коли щось придумаєш, сповщай зразу ж через Каську або Оверка... (*Цілує довгим поцілунком, а тоді підводиться, щоб іти*). Отже або загинемо, або будемо щасливі. (*Іще раз цілує і ховається в гущавину. Бандуристий перелазить через лісу*).

КАРТИНА ШОСТА

Середина Гуленкової господи — світлиця, сіни й пекарня. У сінях троє дверей: надвірні (сінешні), до світлиці й до пекарні.

У світлиці чисто прибраний великий стіл, лави, заслані килимками, на покутті багато образів, перед ними горять лямпадки, яскравіючи у м'яких надвечірніх сутінках. Трохи далі від ікон на стіні великий „контрефект” чоловіка в козацькому вбранні. У пекарні піч, ще одні двері (до ванькиру) і вікно.

У світлиці і в пекарні дія відбувається одночасно.

ЯВА I

У СВІТЛИЦІ

Готуючись, видимо, до приїзду гостей, Ганка Гуленчиха наводить востаннє порядок — поправляє скатертину на столі, килимки на лавах тощо.

Пересвідчившись, що в світлиці все гаразд, Гуленчиха йде до пекарні.

У ПЕКАРНІ

Наймичка Каська порається біля печі, виймає саме пироги.

ГУЛЕНЧИХА (глянувши, на пироги, з-серця). Куди ж ти, нехлюжище, дивилась? Бач, як попригоряли! Тебе як не натовчи мордякою, так сама нічого не зробиш. Складай мерщій у макітру! (Сама хапає гарячі пироги і кидає у макітру), Геть, я сама! І цього не вміє! Хоч, щоб іще прочуханки дала? А Оверкові сказала, щоб поприв'язував собак?

КАСЬКА. Сказала.

ГУЛЕНЧИХА. А то ви зробите нам свято. Тут отакий чоловік робить нам честь, сам пан полковник, а ви понатворюєте такого, що сором буде й у вічі

дивитись. Бери лиш віника та підмітай, чого без діла стовби-чиш?

КАСЬКА (*бере віника, але не починає мести*). Пані...

ГУЛЕНЧИХА. Ну, чого то-бі?

КАСЬКА. І як вам не жаль свою рідну дитину, дочку-одиначку, віддавати за старого!

ГУЛЕНЧИХА. Що ти, дурна, тямиш! Хоч він і старий, так багатий, на весь полк найбагатший. Та ще й полковницею буде — це ж не абияка честь...

КАСЬКА (*нахилляється підмітати*). Пхе! Я б не хотіла й гетьманихою, не то полковницею за таким старим одоробалом бути.

ГУЛЕНЧИХА (*визвірівшись*). Та що це ти, дурна твоя голова, патякаєш?! Може, ти й Палажці таке торочиш? Дивись мені! Кому скрутиться, а кудому змелеться. Вона в мене, спасибі їй, слух'яна, не бришкає до якого часу... так щоб ти, дивись, її не під'юдила... Треба нам тільки пана полковника добре прийняти, щоб боронь Боже, не відкинувсь. Боялася я за собак: такі кляті, що й не оборониш, як нападуть. Ще, гляди, щоб і в нас так не вийшло, як у небіжчика Дуба: поки він із хати вибіг, собаки на сотникові геть чисто штани обнесли...

Тут Гуленчиха біжить у сіни і, причинивши сінешні двері, сукає:

— Оверку! Оверку, гов! А бодай тобі позакладало!

Оверків голос:

— Чого?

ГУЛЕНЧИХА (*перекривляє*). „Чого”. У, мугиряка! Нема того, щоб ніжненько до панії обізався. Коли вже я вас і повиучую? Ти поприв'язував собак?

Оверків голос:

— Рябка й Лиска прив'язав, а Бровко у леваду втік.

ГУЛЕНЧИХА (*злякано*). Ой матінко ж моя рідна! Я ж так і знала! Чи не бісової тобі пари наймитюга! Істи так не надаси, а робити — і собаки незугарний прив'язати... (*Вибігає надвір, хряпнувши дверми, але двері не причинились, і через те чутно все, що робиться в дворі*) Клич мені зараз, коли не хоч, щоб ломака по тобі походила...

Оверків голос:

— Цю-цю, Бровко! На! на! (*Чутно собачий гавкіт*).

ЯВА II

З ванькиру до пекарні виходить Палажка.

КАСЬКА. Чи чули, панночко, що я пані казала?

ПАЛАЖКА. Та чула...

КАСЬКА. А вони кажуть: „Вона в мене слух'яна, не бришкає”...

ПАЛАЖКА (*видимо, схвильована, але удає з себе спокійну, навіть веселу*). Ще б пак не була слух'яна! Полковницею ж хочуть зробити. А хто б не схотів такого щастя?

КАСЬКА (*притишеним голосом*). А ви чули? Чи не казав вам, часом, пан дидаскал, як ви з ним удень бачились? Кажуть, йому в ратуші дали сьогодні срібну шкатулу, повну грошей...

ПАЛАЖКА (*нещиро*). Ні, не чула... і Кирик не казав. Що ж то за шкатула?

КАСЬКА. Ії, ту шкатулу, украли були школярі, Лесько та Фесько, а як кат припік їх добре, так вони й признались, що в нього украли. Спочатку хотіли не давати, особливо Чепинога.

та як він сказав точно, скільки грошей і які саме гроші, так пан сотник із війтом, та ще й отаман міський віддали. То в нього ніби спадщина по батькові, багатому чумакові, що до Коломиї по сіль їздив...

Палажка, почувши, що мати повертається, ховається до ванькиру.

ЯВА ІІІ

Увіходить Гуленчиха, але не сама: з нею Вуцька Яковиха Тендітничка. Господиня впускає її поперед себе до світлиці.

ГУЛЕНЧИХА *(привітним, улесливим голосом)*. Заходьте, сусідонько, заходьте, будь-ласка...

ТЕНДІТНИЧКА *(сідає на лаву)*. А я почула, що у вас гаянина за собаками, думаю: чого це вони?

ГУЛЕНЧИХА. Та воно як сам не допильнуєш... Посидьте, я одвихнуся на часинку... *(Виходить швиденько до пекарні, хапає з мисника миску, накладає пирогів)* І принесла її лиха година отак не доречі. Мабуть, уже пронюхала. *(Бере миску з пирогами і несе до світлиці, ставить на стіл і церемонно припрошує)* Прошу покійно — покуштуйте, коли ваша ласка...

ТЕНДІТНИЧКА. Та навіщо ви? Хіба я голодна!

ГУЛЕНЧИХА. Прошу покійно ще раз.

ТЕНДІТНИЧКА *(бере пиріг і каже солодким голосом)*. Ну, вже ж і пироги печете ви навдивовижу. Небіжчик Яків, було, каже: „Якби ти так пекла, як пані Гапка”...

ГУЛЕНЧИХА. Та й ви ж незгірше...

ТЕНДІТНИЧКА. Е, ні, я не зумію так.

ГУЛЕНЧИХА. Ну, так зате книші ви печете краще.

ТЕНДІТНИЧКА. Ну, хіба що книші. У вас вони завжди трохи гливкуваті: ви не догнічете. А я, знаєте, не люблю гливтяків...

ГУЛЕНЧИХА (*трохи сторопівши*). Гливтяків? Та хіба ж таки в мене гливтяки?

ТЕНДІТНИЧКА. Гливтяки. Чи впомку вам, як торік на храмове свято Покрови Пресвятої Богородиці ви принесли свого книша?

ГУЛЕНЧИХА (*уся насто-рожується*). Ну?

ТЕНДІТНИЧКА. Так ніхто й їсти не хотів.

ГУЛЕНЧИХА (*злякан*). Бог з вами! Що ви кажете?

ТЕНДІТНИЧКА. Еге. А Півторадні, Нехворощанський сотник, що був тоді на храмі, й каже: „Котора це нетіпаха такого книша спардонила?” От їй же богу! Ви тоді відвихнулись були кудись, а я близько була.

ГУЛЕНЧИХА (*стримуючи гнів*). А у вас паляниці ніколи не виходять: усе наче порепались.

ТЕНДІТНИЧКА. А ви, як варите вареники, так робите такі здорові, що й у рота не вбгаєш. Ви, мабуть, думаєте, що вареник — то однаково що й пиріг? Ні, вареник — то таки не пиріг...

ГУЛЕНЧИХА (*повна стримуваної люті*). А вам, як удові, годилося б статечніше поводитись...

ТЕНДІТНИЧКА (*зірвавши на ноги*). А ти докажеш?

ГУЛЕНЧИХА (*схаменувшись*). Ой Боже! Що це ми з вами? Вибачайте, сусідонько, на слові. А то ми ще з доброго дива посваримось. А ми ж угоду записали, щоб не сваритись...

ТЕНДІТНИЧКА (*і собі схаменувшись*). А й справді. Піду ж я. (*Іде до дверей, але потім спиняється і питає таємничим шепотом*). Це ж воно до вас сьогодні пан полковник приїжджає?

ГУЛЕНЧИХА (*прикро*). Та таке ніби то...

ТЕНДІТНИЧКА. Ну, хай Бог помагає. (*Виходить*).

ГУЛЕНЧИХА *вбігає до некарні і, мов її зірвало, виливає лють перед Каською:*

— І прителюшилась, сяка-така дочка. Я вже думала, що й до приїзду пана полковника сидітиме...

КАСЬКА (*співчуливо*). Чи ви бачили отаку нахабу? І знає ж, що гостя чекаєте, а сидить.

ГУЛЕНЧИХА. Еге. Та ще й книшамі очі вибиває. Я знаю, чого вона хоче: щоб я перша ущипливе слово сказала і заплатила заруку. Я вже була й прохопилася необережним словом, сказавши про нестатечну поведінку, та вчасно оханулась. Ху! Хай вона казяться! (*Витирає ніг на виду рукавом*).

КАСЬКА (*раптом згадавши*). Пані! А я пак і забула вам оповісти, яка з нею вчора причина скоїлась... От сміха! Мені сьогодні Пазька розказала... Учора ввечері вона прибігла з левади... (*регочеться*) а в ру... рукави їй простромлено дрючка... як на хресті розіп'ята: щось посміялося з неї...

ГУЛЕНЧИХА (*в радісному захваті*). Та невже?! От так чудасія! Чом же ти мені зразу не сказала? Я б їй оце за книші... (*Схаменувшись*) А втім, краще, що й не сказала, а то б я оце не втерпіла... І довелося б, може, заруку платити... Тільки ж важко буде мені тепер утерпіти. (*Христиться*). Господи, спаси й охорони рабу твою Гапку від диявольської спокуси, а то пропаде сто тридцять талярів. Та хто ж то втяв таку штуку? (*Регочеться*) Руки розіп'яті? Ха-ха! Добігалась таки суча дочка.

КАСЬКА. Пазька, ' може, й знає, та боїться казати, бо закатує її... Вона й це мені по-тайности сказала, і ви, дивіться, не кажіть, що від мене довідались...

ГУЛЕНЧИХА. Та ні.

КАСЬКА. Пазька й про це мені сказала через те, що Вуцька відібрала в неї намисто з московчиками. Учора вдень подарувала, а ввечері й відібрала... розсердилась після пригоди та на бідній дівчині серце й зігнула... А Пазька хіба ж так плакала. „Не довелось, каже, надіти й разу”.

ГУЛЕНЧИХА. Ой і шкода ж, що я з нею записала угоду... (Знов христиться) Господи, спаси й охорони рабу твою (Переміняє розмову). Палажка! Палазю!

ЯВА IV

З ванькиру виходить Палажка.

ГУЛЕНЧИХА. Ти ж дивись, доню, приберись якслід. Я б тобі радила надіти зелений кунтуш... Та стрічок побільше начепи... Та й захожуйся вже. Бо от-от і батько з паном полковником прийдуть. (Підходить до дочки, гладить її по голові і каже з сумом) Покриємо оцю пишну дівоцьку косу, і не буде тебе в нас. Ну, нічого: зате ти будеш у мене полковниця на всю губу. Ну, йди ж, починай, а я тут іще дещо зроблю.

(Палажка йде до ванькиру. Гуленчиха звертається до Каськи) Час уже світло світити. *(Каська світить каганця, узявши вогню з печі, Гуленчиха свічку і йде з нею до світлиці).*

ЯВА V

ГУЛЕНЧИХА *сама в світлиці: відчинивши шахву, щось робить у ній.*

Палажка знов виходить до пекарні.

ПАЛАЖКА *(до Каськи).* Заплети косу: ти ж знаєш — я одягаюсь до шлюбу, — треба, щоб усе було якслід...

КАСЬКА. Хай вам Бог помагає.

ПАЛАЖКА. Та й ти ж, дивись, не лови гав, а я вже тобі подякую.

КАСЬКА. А теличку ж да-
сте нам з Оверком на госпо-
дарство?

ПАЛАЖКА. Та дам...

У цей час чуто гуркіт повозу, що заїхав на подвір'я.

ГУЛЕНЧИХА, почувши
приїзд полковника, відскакує
від шахви і стає серед кімнати
в урочисто-церемонну позу, че-
кає.

ПАЛАЖКА (сполохано).
Це ж вони, батько й полков-
ник... Ох, що то буде? (Швидко
крутить пальцями з заплощени-
ми очима, ворожачи) Пан чи
пропав? (Радісно, неголосно)
Пан!... (До Каськи) Не забудь
же відсунути вікно... (Ховаєть-
ся до ванькиру. Каська відсовує
вікно).

Знадвору чуто Гуленків голос:

— Оверку, гов! Де ти там у бісового батька? Хіба не чуєш,
що приїхали? Випрягай коні...

*Далі чуто, як чоловіки на рундук зійшли і той же таки Гу-
ленків голос:*

— Пановим полковниковим коням більше там вівса дай...

ЯВА VI

*Увіходить Гуленко і з ним
полковник Сулима.*

Полковник — невеличкий
сивоусий дідок з по-старечому
червоним видом, у блакитному
саєтовому жупані, підперезано-
му слуцьким поясом; при боці
в нього дорога шабля під ящу-
ром.

ПОЛКОВНИК (урочисто
вітається з Гуленчихою). Мій
найнижчий уклін шановній го-
сподині дому цього. Як ся ма-
єте, пані-матко? (Нахиляється,
цілуючи руку).

ГУЛЕНЧИХА (церемон-
но). Та гаразд до которого часу.
А ви як, чи живенькі-здоров-
венькі?

ПОЛКОВНИК (бадьорить-
ся). О! Про мене не турбуйтеся.

Я ще хоч якого парубка заломлю.

ГУЛЕНЧИХА. Я дуже за вас рада. Прошу ж вашої милости до столу святого хліба-соли в нашій господі зажити.

ГУЛЕНКО *(показує рукою на стіл)*. І я покійно прошу. Годиться й покріпитись з дороги.

ПОЛКОВНИК. Та яка там дорога? Палицею кинути... Для мене з моїм здоров'ям — дяка Богові милосердному — це дрібниця... *(Бадьориться, а тоді раптом хапається за бік)*. Ох! Щось у боку закололо. Мабуть, простудився трохи.

ГУЛЕНЧИХА *(робить зляканий вираз на обличчі і зляканим голосом)*. І чого, хай Бог милує! Тепер же тепло. Хіба де холодної води випили?

ПОЛКОВНИК *(героїчно бадьориться)*. Ет, дурниця!

ГУЛЕНКО. Авжеж. Ось вип'ємо оцієї дулівочки, так як рукою зніме... *(До Гуленчихи)* А давай но, стара, по чарці. *(До полковника)* Та ви сідайте далі на покуття... Кому ж і сидіти в мене на покутті, як не такому дорогому гостеві, як ви...

ГУЛЕНЧИХА *(наливши в чарку горілки і подаючи полковникові)*. Осмілюсь для початку почастувати ось оцим, коли ваша ласка... а дулівка буде на потуху...

ПОЛКОВНИК *(бере чарку)*. А ви? А пан господар?

ГУЛЕНЧИХА *(наливає собі й чоловікові)*. О, ми надолужимо.

ПОЛКОВНИК. Будьмо ж здорові. Хай нашим ворогам нелегко гикнеться, а ми... *(п'є, а потім бризкає з чарки під стелю)* щоб отак брикали... Ой! *(Хапається за бік)* Та що це таке, справді? *(Прислухається)* Уже пройшло. Треба буде звернутись до полкового лікаря...

ГУЛЕНЧИХА. А ви краще покличте нашу бабу Трясогузку.

ПОЛКОВНИК. Та воно з тим лікарем, справді, морока: платню бере, а діла мало. Я ж йому даю тисячу золотих грішми і шість четвертей пшениці. Якби не наказ головної медичної канцелярії, так я б його й не держав. Я, як учився в Києво-Могилянському колегіюмі, усякі там сцієнції, себто науки, вивчав, так один спудей склав вірша на лікаря тамошнього *(проказує)*:

Лікарю-друже, спритний мудрагелю.
Від твоїх ліків я зліг у постелю...
На тобі грошей повнісіньку жменяю,
Я ж кликну краще нашу бабу Ксєню.

(Сміється) Хе-хе-хе...

Господарі теж сміються.

ГУЛЕНКО. Ну, й утяв вражий син!... О, ті спудеї на всякі штуки здатні. Тільки ж чого це ми про лікарів та хвороби завели? Ще за упокій заспіваємо.

ГУЛЕНЧИХА. А й справді. *(До полковника)* Беріть, пане полковнику, пиріжки, закусуйте. *(Показує)* Оце з потрібкою, оце з сиром...

ГУЛЕНКО. Так до пирогів треба ж уже й по другій... *(Наливає всім)*.

ПОЛКОВНИК. А як ваші, пане Грицьку, господарські справи? Чи все гаразд?

ГУЛЕНКО. Та гаразд, хвалити Бога милосердного. *(Дає чарку)* А хильніть іще оцю, та тоді й про господарські справи побалакаємо.

Усі трое п'ють.

ПОЛКОВНИК. Будьмо ж!

ГУЛЕНКО. Є в мене, слава Богу, всього чимало: і шинки, і худоба, і ліски, й сіножаті, і гроші... два млини добрі... А оце купив ще й болотяну рудню. Живемо щасливо під вашим, пане полковнику, регіментом. А в вас як?

ПОЛКОВНИК *(бундючно)*. О, в мене добра щодня прибуває. Оце піймався на нечистому гріху заможній козак Собко, так я дарував його на суді горловим каранням, а за те взяв вини панської — хутір на Сорочовому яру, з хатою і з винницею на три казани, з усіма вжитками, бджіл тридцятро вуліїв та дві пара волів...

ГУЛЕНЧИХА *(услесливо)*. Ото щаслива буде ваша дружина. Скільки того добра... та й шана ж не мала...

ПОЛКОВНИК *(важно)*. А що ж, ласкава пані, ви правду мовите: не каятиметься, хто за мене піде. А я ж таки й справді думаю одружитись. І скажу прямо: буду просити вашої ласки віддати за мене вашу дочку Палажку.

ГУЛЕНЧИХА *(удавано дивуючись)*. Що ви? Хіба ж ми вам рівня?

ПОЛКОВНИК *(упевнено)*.
Я так хочу. Та й, правду кажучи, ваші ліски, шинки, млини та гроші хоч із ким вас зрівняють... навіть і з полковником...
(До Гуленка) Ви ж не скривдите дочки — дасте щось?

ГУЛЕНКО. Аякже... звичайно, дам.

ГУЛЕНЧИХА. Вона ж у нас одна...

ПОЛКОВНИК. А що саме, чи не можна зараз довідатись?

ГУЛЕНЧИХА *(удавши заклопотану)*. Гомоніть же тут, а я піду до пекарні... *(Виходить через сіни до пекарні)*.

ГУЛЕНКО. Та можна. *(Перелічує на пальцях)* Дубовий гай, що за річкою, сіножать там же, п'ять пар волів, три скрині одяги, та й грошей дам...

ПОЛКОВНИК. А може б, іще й Санджарівський шинок прикинути?

ГУЛЕНКО *(мнется)* Та воно, бачте, можна б...

ПОЛКОВНИК *(постерігши вагання)*. Ну, гаразд... і без шинка обійдемося. Я не такий жадний, як інші...

ГУЛЕНКО *(пояснює)*. Та я не те, щоб це хотіє дати, а хочеться ще тим шинком покори́туватися... Може, згодом я його й передам вам...

ПОЛКОВНИК. Та гаразд же, кажу, гаразд... Свої люди — помиримось... *(До Гуленчихи, що саме ввійшла)*. Отже, пані-матко, ми оце й добили вже торгу. У суботу і старостів із святим хлібом пришлю... Дивіться ж, не почепіть гарбуза...

ГУЛЕНЧИХА *(прочинивши двері до ванькиру)*. Чи ти, Палазю, вже готова?

ПАЛАЖЧИН *голос*. Уже.

ГУЛЕНЧИХА. Ну, дивись, бо батько от-от і тебе покличе. *(До Каськи)* Насипай страви та неси. *(Побачивши відсунене вікно)* А навіщо ти вікно відсунула? Нетля ж налетить.

КАСЬКА. Та душно дуже: у печі ж напалили...

ГУЛЕНЧИХА. Принось же зараз страву. *(Виходить до світлиці)*.

ГУЛЕНЧИХА. Що ви, пане полковнику! Щоб такого жєниха...

ПОЛКОВНИК. Ну, це я, звєсно, жартую. Хто б це, справді, посмїв учинити з полковником. Покажїть же менї тепер наречєну...

ЯВА VII

З ванькиру вибїгає Палажка, уже одягнена, уся в стьожках.

ПАЛАЖКА (до Каськи). Дивись же, не прогав: як постукає Кирик, так зразу ж і кажи. Він уже, мабуть, у садку... собак же ради полковника поприв'язували...

КАСЬКА. Та й хитро ж ви придумали: собак ради полковника поприв'язували, а ви цим скористуетесь. (*Бєре миску з стравою, щоб нести до свїтлицї*). А тєличку ж щоб дали, оту рябєньку...

ПАЛАЖКА. Ну, дам, сказала ж (*ховаєтьсє до ванькиру*).

У цей час у вікні показуєтьсє голова Бандуристого.

КАСЬКА (*кидаєтьсє до ванькиру*). Уже! Швидше!...

Палажка вибїгає з вузлом і подає його в вікно Бандуриstromу.

КАСЬКА *несе страву до свїтлицї, ставить на стїл перед полковником і зразу ж повертаєтьсє до пекарні.*

ГУЛЕНЧИХА (*до полковника*). Призволяєтьсє, будьласка, до страви... А я зараз її покличу...

І УЛЕНКО. Еге, і я прошу покїрно... Тїльки ж воно годитьсє ще раз випити (*наливає. П'ють*).

ПОЛКОВНИК „пробує” *страву, Гуленчиха виходить до пекарні.*

ГУЛЕНЧИХА (*увїйшовши, схвильована*). Ну, Боже благослови. Іди вже, доню... (*Постерїгши Палажчин рух до вікна*). А що то ти кинула у вікно?

ПАЛАЖКА (*збєнтежено*). Собацї хлїба.

Гуленко теж починає їсти, коли Каська приносить другу миску.

ПОЛКОВНИК. А добрий квасок. Люблю я цю страву. Чи пані-матка ж і доню навчила отак готувати?...

ГУЛЕНКО. Та вже ж. Вона у нас до всього удатна...

ГУЛЕНЧИХА (стурбовано). А хіба зірвався котрий?

ПАЛАЖКА. А мабуть...

ГУЛЕНЧИХА. Лишенько! Треба ж Оверкові сказати... (Кидається до дверей).

ПАЛАЖКА (злякано). Ні, ні... То мені показалось... наче пробіг попід вікнами...

ГУЛЕНЧИХА (повертається, дивиться допитливо на дочку). Що тобі таке, хай Бог милує? (Христить) Заспокійся, дочко! Воно усім спочатку показується маркітно. Але ж цього не минути: усім треба виходити заміж. Ходім же: пан полковник хоче побачити свою молоду... (ніжно) свою полковницю...

ПАЛАЖКА (ще дужче злякавшись). Ні, ні! Ідїть, я зараз сама прийду...

ГУЛЕНЧИХА. Та чого ж? Я тебе виведу й покажу: ось, мовляв, дивїться, яка в мене доня... Як у тїй пісні співають: „Ой виводила вдова, ой виводила небога свою дочку у нарядї”...

ПАЛАЖКА (майже крізь сльози). Ні, я таки сама... А то ще подумає, що я в вас така дурна, що й вийти до молодого сама не зумію... Я ж буду полковниця, ви самі кажете...

ГУЛЕНЧИХА (повагавшись якусь мить, іде). Так не барися ж, зараз за мною і йди.

(Входить до світлиці). Зараз прийде. Вона ж у нас ще молоденька, боїться. Тремтить, як горличка...

ГУЛЕНКО (гордовито). Дякуватимете, дорогий зятю, за таку дочку...

Полковник підводиться, гладить вуса і чекає, дивлячись на двері.

ПОЛКОВНИК (*знетерпеливившись*). Де ж вона, моя голубонька? Чи така вона й тепер, як була тоді, коли я її в церкві бачив?

ГУЛЕНКО (*до жінки*). Так чого ж вона не йде? Іди ще по неї.

Гуленчиха йде до пекарні.

КАСЬКА (*вибігає надвір, і звідти чути її голос*). Панночко, де ви? Ідіть до хати!

ОВЕРКІВ ГОЛОС. Панночко, де ви-и? Ідіть до ха-ати... го-го...

Полковник і Гуленко прислухаються до гукання.

ГУЛЕНКО. Що за знак? (*До полковника вибачливо*). Молоде — дурне... Побудьте тут, прошу вас. Я подивлюсь, що там таке... (*Виходить швиденько до пекарні. До Каськи*). Де Палажка?

Полковник деякий час жде, а тоді виходить із-за столу, нервово ходить по хаті, бере навіть шапку в руки.

Палажка, прислухавшись, поки зачинаються двері за матір'ю, прожогом, але безшумно кидається в сіни, а потім і надвір.

ГУЛЕНЧИХА (*заглянувши до ванькиру, питає в Каськи*). А де ж Палажка?

КАСЬКА (*притишеним голосом*). Надвір чогось вийшла.

ГУЛЕНЧИХА (*сердито*). Чи вона при своєму умі? Там чекають, а вона... Іди, хай зразу ж мені йде...

ГУЛЕНЧИХА. Чого він гам гогокає, мов на глум? Ще весь куток скличе!

КАСЬКА (*повернувшись*). Нема.

ГУЛЕНЧИХА (*люто*). Та що ти верзякаєш, дурепо?! Де б же їй дітись? (*Вибігає надвір сама і гукає*). Палазю! Дочко!

КАСЬКА. Пішла надвір і досі нема...

ГУЛЕНКО (*тупає ногою*). Як нема? Щоб зараз була! Іди шукай! А стара роззява де?

Каська вибігає надвір. Гуленко, почувши жінчин голос „Палазю, де ти?“ вибігає й собі надвір, і звідти чути його голос:

— Де ви там у нетечі по-
пропадали? Чи ви подуріли?

Потім того він повертається до хати, вбігає до світлиці.

ГУЛЕНКО. Біда, пане полковнику: дочка пропала.

Полковник робить рух чи то здивування, чи то переляку, поривається до дверей.

ГУЛЕНКО. Як у воду впала. Подождіть, благаю вас, іще тр хи; ми пошукаєм. Знов вибігає надвір, і звідти чутно його голос: — У леваді шукайте, скрізь... до глинища загляньте... *Полковник знизує плечима, надіва шапку, щоб виходити з хати.*

ГУЛЕНКО (вбігає). Не доберу ума, що сталося.

ПОЛКОВНИК. Умгу. Так це ти так мене, пане Гуленку, вшанував: упевняв твердим словом, а дочка сховалась. Ну, я не забуду цього безчестя. *(Швидко виходить з хати, у сіннях хапається за бік, охає і, вийшовши на рундук, гукає).* Гей, козаче, подавай воза!

Гуленко в розпачі опускається на лаву і так непорушно деякий час сидить, опустивши голову.

Знадвору чутно гуркіт воза, що спершу під'їжджає до рундука, а потім виїжджає з двору.

Вбігає, бідкаючись, Гуленчиха:

— Боже, що ж це таке вийшло?

Гуленко, почувши жінчин голос, біжить до пекарні.

ГУЛЕНКО (люто). Ти куди дивилась, матері твоїй чорт? Кажі, де вона ділась? *(Присікується).* Де ділась дівка? Ви

живцем мене в могилу загнали!
У-у... (Хапає рогача і б'є посуд
у миснику, на лаві, ширяє в піч
і перекидає там страву). Усе к
чортовій матері потрошу!

ГУЛЕНЧИХА (кидається
до чоловіка) Схаменись, чоло-
віче! Що ти робиш?

ГУЛЕНКО (б'є її). Ось
і тобі, щоб знала, як доглядати
дочку...

Гуленчиха скрикує і вибі-
гає з пекарні.

Гуленко ще якийсь час бу-
шує, а потім того угамовується,
кидає рогача, б'є востанне но-
гою черепки і виходить до сві-
тлиці. Стає посеред кімнати
і так деякий час стоїть, узявши
себе за чуба.

ЯВА I

Та сама світлиця й пекарня. Ніч. Наніптьемно (перед свігом).

У пекарні на лаві спить Каська. По якомусь часі щось засту-
кало у вікно, чутно Тендітниччин голос:

— Сусіди! Сусіди! Чи ви спите?

Каська прокидається, при-
слухається.

КАСЬКА. Хто там?

ТЕНДІТНИЧКА. Це я, Ву-
цька Тендітничка. Чи ваші
сплять?

КАСЬКА. Сплять.

ТЕНДІТНИЧКА. А Палаж-
ка ваша дома?

КАСЬКА. Ні, нема.

ТЕНДІТНИЧКА. Так бу-
ди ж мерщій старих... та про-
ведіть мене від собак, бо вони
й мене потемки нападуть.

КАСЬКА. Зараз. (Стукає
до валькиру). Пані! Пані!

ГУЛЕНЧИХА (виходить).
Що тут таке?

КАСЬКА. Тендітничка чогось у вікно стукає... Я піду від собак проведу...

Каська йде надвір, Гуленчиха запалює з печі сірника і світить каганця. Виходить Гуленко, роздягнений, без жупана.

ЯВА II

ТЕНДІТНИЧКА (*увійшовши*). Так Палажки нема?

Гуленко й Гуленчиха мовчать. Гуленчила робить розпачливий рух рукою.

КАСЬКА. Та нема ж... я ж вам казала. Ще звечора десь ділась.

ТЕНДІТНИЧКА (*до старих*). Так слухайте ж сюди. Мій наймит, Хома, був на степу з кіньми. Коли чує: щось стугонить, придивився — аж щось їде. Підліз він до шляху; сховався за кущем і побачив — ніч же місячна, все видно: їде на возі трохи не вся школа, Бандуристий з школярами, і з ними... ваша Палажка. Так він тоді, як уже проїхали, на коня та оце й сповістив. Це не інакше як вашу дочку вкрадено. Отой Бандуристий — то явний злодій і лотр, його треба повісити...

Гуленко мовчки кидається до ванькиру, а потім, через хвилину, виходить звідти вже зодягнений.

ГУЛЕНКО (*до Тендітнички*). Куди злодюги поїхали?

ТЕНДІТНИЧКА. Хома каже — Нехворощанським шляхом...

ГУЛЕНКО (до Каськи).

Іди буди Оверка, хай сідлає коні... (Запалює свічку і йде з нею до світлиці, а в світлиці бере з стіни рушницю й шаблю, що висіли на стіні).

Потім того Гуленко виходить надвір. Жінки й собі виходять із хати. Через деякий час знадвору чутно собачий гавкіт, гомін багатьох голосів, а потім кінський тупіт.

До пекарні вбігає Каська.

Перелякано: — Ой моя ненько!
Оце як догонять!... Не бачити нам з Оверком телички!

КАРТИНА СЬОМА

ЯВА I

Приміщення сотенної канцелярії. Ранок („пізньє снідання“). За столом сидить Чепинога і щось пише. Крім нього в канцелярії цим разом багато людей — міщан і козаків, чоловіків і жінок. Загальний гомін.

МІЩАНКА (*звертається до одного з чоловіків*). А за віщо ж їх судитимуть, тих бідних школярів?

МІЩАНИН. Еге, „бідних“... Підчебричили срібну шкатулу з грішми, — за те й судитимуть.

МІЩАНКА (*сплескує здивовано руками*). Чи ти ба яке діло! А в кого ж украли? І чи багато грошей?

МІЩАНИН. У свого дидаскала Бандуристого. А скільки грошей — по-різному кажуть: Бандуристий і школярі кажуть що дві тисячі золотих, а писар тут у ратуші налічив тільки тисячу сімсот. Підозра падає на Пріську Куциху з чоловіком, що знайшли тую шкатулу... Тим вони й сидять досі у секвестрі...

КОЗАК. Це явні злодії, оті школярі, від них усе лихо встає: там кури покрадуть, там ще щось... Розігнати б їх к бісовому батькові, щоб і дух їхній не пах.

ЛІТНЯ ЖІНКА (*до козака*). От ти кажеш: розігнати. А хто ж у церкві буде вслуговувать, хто над небіжчиками псалтир читатиме? Та й сироти ж вони Божі...

ДРУГИЙ КОЗАК. А чи не в тебе вони, Килияно, ті сироти Божі, крадених курей патрають? Я щось таке чув. (*Літня жінка ховається за людей*). А бач, правда очі колить...

МІЩАНИН. А цитьте: ось уже й судді йдуть...

4 ЯВА II

Увіходить „повний“ суд: сотник, війт, міський отаман, бурмистри й лавники. Люди їх пропускають, і вони сідають за стіл.

СОТНИК (*до писаря*). А де ж осавулець? Хай веде злодіїв.

ЧЕПИНОГА. Пішов по дидаскала. Це вже вдруге. Перший раз не знайшов і в школі не знають, де він... (*До всіх суддів*). Зверніть, панове судді, увагу: його ж і в суботу не знайшли були, а як шкатулу одержувати, так він і з'явився... Та ось і Куделя. Бач, знов його, того дидаскала, нема...

ЯВА ІІІ

Увіходить Куделя.

СОТНИК. Де ж Бандуристий?

КУДЕЛЯ. Бандуристого нема. Кажуть, що вчора ввечері зник.

ЧЕПИНОГА (*до сотника піддрочливо*). А що? Не на моє ви-
йшло? Узяв грошки, та й шукай тепер вітра в полі. Злодії злоді-
єві передали...

СОТНИК (*б'є кулаком по столу*). Я знайду й під землею, не
тільки в полі. (*До писаря*) Пиши ордери в усі полки.

ЯВА ІV

*Убігає захекана Тендітничка, розпихаючи людей, підбігає до
столу.*

ТЕНДІТНИЧКА. Кажуть — школярів судитимете? Так
я прибігла вам сказати, що їхній дидаскал такий же злодюга, як
і вони: він утік сю ніч з Гуленковою Палажкою. Мій наймит, Хома,
бачив їх уночі, як їхали на Нехворощу. Сам Гуленко погнався за
ними ще вдосвіта з своїми хлопцями...

Усі здивовані, вражені.

Чутно голоси:

— Оце так так!

— Утяв до гапликів...

— Ну й дидаскал!

— Украти дівку...

— Це ж не кабаки понюхати...

ТЕНДІТНИЧКА. Та яке там „украти”. Там така безпутна та
Палажка... сама йому на шию почепилась. Та ще й тоді, як пан
полковник приїхав її сватати...

Голоси:

— Так вона панові полковникові гарбуза почепила?

— Ай-ай-ай...

ТЕНДІТНИЧКА. Та в неї й мати така. Я б і про матір дещо
сказала, так горечко моє: ми ж із нею угоду записали... то ще
довелося б нав'язку платити.

ЯВА V

*Убігає страшенно зморений, пітний, увесь у пилу, при шаблі
і з рушницею за плечима Гуленко. Падає в розпачі на коліна.*

ГУЛЕНКО. Панове врядові особи! Рятуйте мою честь! До-
поможіть упіймати харциза Бандуристого: він украв сю ніч мою
дочку... Я гнався за ним, але марно, не зміг ухопити тропи...

СОТНИК. Устань, пане Гуленку. (*Гуленко встає*). Про твою
шкоду ми вже поможемо тобі. (*До суду*) Це нове у справі, я га-
даю, що справу треба відкласти...

ВІЙТ І ІНШІ. Авжеж, відкладімо до повної інквізиції...

СОТНИК *(до Гуленка)*. Тут така справа: його школярі, Бандуристого б то, украли в нього срібну шкатулу з грішми; він учора її, тую шкатулу, в нас узяв і після того зник. Отже треба з'ясувати, що то за шкатула...

ГУЛЕНКО. Срібна шкатула з грішми? У мене була така шкатула, мій підголовок... Перегодить яку часинку — я з'їжджу до дому подивлюся, я ж конем сюди... *(Вибігає, надворі чутно кінський тупіт)*.

Це всіх приголомшило: сотник, як підвівся, та так і застиг, дивлячись у віддзяплені двері, вийт хотів щось сказати, але замість того тільки гикнув у загальній тиші. Тендітничка вибігла на середину, сплеснула руками з дива.

ЧЕПИНОГА *(до сотника)*. А що ви тепер, пане сотнику, скажете? Га? Це ж він із своїми школярами вкрав у Гуленка...

СОТНИК *(люто)*. Дідько б утисся твоєї матері, от що я скажу! Чи ти довго допікатимеш? Не забувай, що під твоєю рукою зникло десь триста золотих... я ще й це розкопаю... *(До Куделі)* Іди, хай кат ще припече Куциху.

КУДЕЛЯ *(майже кризь слюзи)*. Та навіщо її пекти? Вона свята жінка... і Юхим невинний...

СОТНИК *(здивовано оглядається до інших членів суду)*. Що за знак? Чого Олифір став такий жалісливий?

ЧЕПИНОГА *(в'їдливо)*. Та чого? У нього тепер багато перцівки, а хто вип'є, тому всіх робиться шкода...

ЯВА VI

Чутно кінський тупіт, і по хвилині до канцелярії вбігає Гуленко.

ГУЛЕНКО. Нема моєї шкатули! Це він мене ще й обікрав надодачу. Прошу, панове судді, святої справедливості!

СОТНИК *(оглянувшись на писаря)*. А скільки, пане Грицьку, там було грошей?

ГУЛЕНКО. Дві тисячі золотих без одного золотого. Спочатку було рівно дві тисячі, та я якось одного золотого узяв, а потім забув докласти...

СОТНИК *(багатозначно)*. Умгу... *(До отамана)* Бери, пане отамане, козаків та й мерщій у погоню... *(Обурено про Бандуристого)*. Ну, й лотр же той Бандуристий. Хто б таке міг про нього подумати! А тепер... піймаємо — і до гармати прикуєм. *(До отамана й інших)* Так рушайте в погоню...

Сотник виходить по цій мові з-за столу. Усі заворушилися, стали виходити з канцелярії, висловлюючи вголос здивування.

— От вам і дидаascal...

— А ще й учений добре...

— Еге, добра бестія...

КАРТИНА ВОСЬМА

Хутір. Садок біля ставка. Над вечір. У ставку кумкають жаби.

ЯВА I

Під широкогіллястим деревом розіслані рядна, а на тих ряднах повно наїдків та напоїв. Навколо ряден сидять у різноманітних позах люди — гості Бандуристого та Палажки на їхньому весіллі. Серед тих гостей „полковий капелан” о. Гарасим, два дяки і декілька „шкільних виростків” (школярів). Із жінок, крім самої Палажки, крутиться ще скількись жінок-селянок, що подають страви.

Бандуристий сидить на землі поряд з о. Гарасимом. Палажка на невисокому пеньку, до колін їй приставлена чоловікова кобза.

О. ГАРАСИМ. А що, молодий князю й молода княгиня, чи не пора б нам уже й по другій випити? На одній нозі тільки гуси на мороз стоять... Як запровторають мене за оце незаконне вінчання в монастир, так щоб хоч згадати було що.

ПАЛАЖКА. Просимо покірно... і страву їжте! Вусте! Підсунь до о. Гарасима миску. *(Молодиця підсовує миску з стравою).*

БАНДУРИСТИЙ *(наливає ф. Гарасимові і ще декому з тих, що сидять ближче, інші самі наливають).* Авжеж... призволяйтесь, будь-ласка...

О. ГАРАСИМ *(бере чарку в руку).* Щоб наші молодята були щасливі й многоплідні.

ПЕРШИЙ ДЯК *(держачи чарку в руках).*

О вечере весільна, наїдками повна,
Як усе навдокола тихе і безмовне —
І садок,
І ставок...

Мило нам укупоньці так бенкетувати
І за щастя молодих пити-випивати.

ГОЛОСИ *(разом).* Амінь.

Усі п'ють; випивши, закушують.

ДРУГИЙ ДЯК *(жуючи).* Так Бог же у трьох лицах: треба б і по третій.

ГОЛОСИ:

— Авже ж...

— Еге, воно таке...

Усі наливають, готуючись пити.

ДРУГИЙ ДЯК (*проковтнувши їжу*):

Багато я мандрував, що уже й несила,
Та трапилося мені це весілля миле.
Пригостити тут мене, дяка і заброду
І за муки всі мої маю нагороду —
Трунки радісні й смашні страви многоякі.
Кирикові і Палажці складаю подяку. (П'є)

ГОЛОСИ (*разом*). А-амінь. (*Усі п'ють*).

ГОЛОСИ:

- Добре і цей склав...
- Добра горілиця...
- Це, либонь, тернівка...
- Однаково, яка: аби душу веселила.

ПЕРШИЙ ДЯК (*по якомусь часі*). А євангелістів же було чотири, так не завадить і по четвертій.

ГОЛОСИ:

- Не завадить, еге ж.
- Ані трохи: у нас животи не вередливі...

Наливають, п'ють, їдять.

ОДИН ІЗ „ВИРОСТКІВ”. А нам пан дидаскал казали, що в Мойсея було п'ять книг... отже благословіть і по п'ятій.

О. ГАРАСИМ (*підносить руку вгору, благословляючи*). Благословляю й на п'яту.

Наливають, п'ють, їдять.

ДРУГИЙ ШКОЛЯР (*по якомусь часі*). А в тяжії ж шість буднів... (*Підносить чарку*). Будьмо здорові — п'ю шосту...

О. ГАРАСИМ. Ач як бісів молодик вигадує, щоб мене, старого, перепити. Так і я ж не в тім'я битий. „Премудрість созда собі дім і утвори стовпів сім”. А що? Це вам не сім днів у тижні, що його всякий невіглас скаже: для цього треба святе письмо знати...

ГОЛОСИ, *сміх*:

- Правду, чесний отче, мовите...
- Авже ж...
- Отець Гарасим уміє пити з святим словом на устах...

Наливають, п'ють, їдять.

О. ГАРАСИМ. Оце ж я вже й упився: голова як на терезах хитається... А га-арно, як на небесі... як у раю Божому... Тільки ж (*обкидає п'яним поглядом присутніх*) не янголи навколо мене, а швидше слуги князя тьми Вельзевула, опріч молодого князя та його молодой голубоньки Палазі... А за це вінчання мені буде кара... як пан Грицько не простить... Ну, хай, матері його... (*Б'є кулаком об кулак*). Хоч співаймо ще або що!

ДЯКИ Й ВИРОСТКИ разом співають:

На Сіонській горі
Пресвітлім соборі
Святі ся збирали
І бенкетували...

А дяки з попами там ся посварили,
За квартиру горілки трохи ся не били...

А школярі жваві
Раді цій забаві
І по дешевинку
Побігли до шинку...

(Бандуристий бере бандуру і починає пригравати)

— Шинкарочко Хвесько, душко-молодице,
Дай нам набір квартиру тієї живиці...

Принесли хоробрі:
— Пийте, люди добрі
Пийте-випивайте
І нас не минайте...

— Ха-ха...

ОДИН ДЯК *(схопившись на ноги)*. Пане дидастале! А ну до танцю!

О. ГАРАСИМ. Ба ні, не так. Перше треба випити *(висповідом)* за-а всі-іх свя-ати-их, а тоді хоч і танцювати...

Загальний рух: хто схвачується на ноги, хто п'є, а як Бандуристий заграє до танцю, усі починають танцювати.

О. ГАРАСИМ *(на превелику силу звівшись на ноги)*. Журавлем треба танцювати, а нумо журавлем...

Сказавши це, о. Гарасим хапає першого, що попався під руку, той іншого, і так усі поєднуються в ланцюг. Обертаючись у танку, хором курличуть у такт музиці:

— Кур-кур-кур...

А тим часом дедалі дужче поночіє, хтось ізбоку розкладає вогнище, що освітлює танцюючий гурт людей.

Навколо видовища зібралися селяни — чоловіки, жінки, молодь, що жвавим гомоном та сміхом збільшують загальні веселощі.

ЯВА II

З-поміж дерев вискакують озброєні люди — отаман, Куделя, козаки, а між ними й Гуленко.

ГУЛЕНКО. А! Ось де вони, харцизи! Хапайте їх! *(До Бандуристого, замірившись шаблею)*. Кажі: знівечив дочку чи безгрішна?

ПАЛАЖКА *(падає навколішки)*. Таточку! Я безгрішна! Простіть нас!...

ГУЛЕНКО *(до козаків)*. В'яжіть оцього собаку. *(Козаки накидають на Бандуристого могуза, в'яжуть)*. До гармата його! *(До дочки)* А ти? Будеш ти тепер у мене знати!... *(Шарпає її за рукав так, що вона падає)*.

Хуторяни, школярі розбігаються.

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

ЯВА I

Майдан перед ратушею. Багато людей — міщан, козаків. Усі дивляться на прикованого до гармати залізним ретязем за шию Бандуристого. На рундуку ратуші увесь міський уряд: сотник, війт, отаман, бурмистри. Гомін.

Біля прикованого Бандуристого Гуленко.

ТЕНДІТНИЧКА (*виступивши з натовпу*). Так тобі, злий сину, й треба.

БАНДУРИСТИЙ (*понура, не підводячи голову*). А ти, Тендітничко, хочеш, мабуть, щоб я тут розповів про те, про що ти тільки сама знаєш, про пригоду в леваді?

Тендітничка ховається між люди.

ГУЛЕНКО (*підійшовши ближче до Бандуристого, глузливо*). А що, собачий сину, знатимеш тепер, як родатися зі мною? Поквапився на мої хутори, дома шинковнії, ліски й сіножаті? А за крадіжку шкатули з грішми ще й не те тобі буде...

БАНДУРИСТИЙ. Що хоче кажіть, а я тепер звінчаний.

ГУЛЕНКО. Архиерей розвінчає...

БАНДУРИСТИЙ. А про шкатулу даремно так кажете: я не крав, Палажка до схову дала, сама про те урядові сказала...

ГУЛЕНКО. То однаково, що й украв: ти піддурив її.

ЯВА II

Прибігає стурбована Гуленчиха.

ГУЛЕНЧИХА (*до чоловіка*). Може б, ти, Грицьку, простив їх? Палажка там хіба ж так побивається. Каже: смерть собі заподію. Я приставила до неї Каську, а сама сюди оце... Прости бо вже їх: ти ж батько. Уже того, що сталось, не змінити.

Гуленко сердито хмуриється, але нічого не встигає сказати: поперед його вихоплюється Тендітничка.

ТЕНДІТНИЧКА. А ви, пані Гапко, не потурайте на неї: знала, як тягатись.

ГУЛЕНЧИХА (*знівно спалахнувши*). Чия б гарчала... (*Ту ж мить схаменувшись, затуляє собі долонею рота*). Не займайте мене, пані Вуцько, прошу вас, не доводьте до гріха, бо комусь із нас доведеться заруку платити...

БАНДУРИСТИЙ (*до Гуленка*). І я ще раз покірно прошу вас: простіть нас.

ГУЛЕНКО (*люто, скрутивши дулю*). А оцього не хочеш?

ГУЛЕНЧИХА (*розпачливо скрикує*). Що бо ти робиш, Грицьку? Невже тобі не шкода рідної дитини? Вона ж у нас одна... Та й повінчані ж вони...

ГУЛЕНКО. То собаче вінчання. (*Відходить від Бандуристого і звертається до уряду*). Панове уряде! Я прошу святої справедливості: покарайте попа Гарасима за незаконне вінчання... допоможіть мені в моїй супліці до архиєрея...

БАНДУРИСТИЙ (*до сотника й інших*). Мої ласкавії панове! Дозвольте мені мовити слово моему тестеві віч-на-віч.

ГУЛЕНКО (*з ненавистю скрикує*). А не діждеш ти, песький сину, мене тестем звати!

СОТНИК. Не бришкай, пане Грицьку, підійди, хай скаже: може, що для позискання правди. (*До людей*) Відійдіть усі далі. (*Усі відходять і Гуленчиха також*).

ВІЙТ. Еге, хай скаже.

ОТАМАН. Не комизись, пане Грицьку.

Гуленко підходить до Бандуристого.

БАНДУРИСТИЙ (*притишеним голосом*). Я востаннє вас покірно прошу простити нас, свою дочку й мене. Я буду слух'яний зять, у всьому скорятимусь...

ГУЛЕНКО (*нетерпляче*). Ти знов своєї... (*Хоче відійти*).

БАНДУРИСТИЙ (*злякавшись, щоб той не відійшов*). А як ні, як не простите, я скажу про те, що я прочитав на віковій срібній шкатулі... там грецькими літерами викарбувано...

ГУЛЕНКО (*насторожено*). А що ж там написано?

БАНДУРИСТИЙ (*неголосно*). Там написано, що та шкатула належала Мартинові Нестулієві, що його убито за Мазепино повстання.

ГУЛЕНКО (*збентежено*). Брехня... тричі брехня...

БАНДУРИСТИЙ. Ба ні, не брехня. Нестулій був прихильник теперішнього гетьмана і царя Петра, а його згладили з світу Мазепині прихильники... так усі кажуть... Тоді хтось і вкрав цю шкатулу, а ви, може, в нього купили... на вас може впасти підозра... Хоч ви й не були за Мазепу, але скористувались замотаниною...

Гуленко хоче щось сказати, але затикається, злякавшись.

БАНДУРИСТИЙ. Отже або простіть або я зараз крикну „слово й діло государеве”...

ГУЛЕНКО *(смертельно зляканий, хапає Бандуристого за руку)*. Боже тебе сохрани! Я той... я прощаю вас... Боже вас благослови! *(Притишеним голосом)*. А тільки чого ж ти про це раніш не сказав? Я б тоді і з полковником не посварився... добре, що його після того грець узяв, а то оце було б мороки... Та й горшків би я не побив, а то ж таки немала втрата. Опріч того, ще й вину урядову нам доведеться тепер платити. Ну, кат його бери! *(До сотника й інших голосно)*. Схиляючись до многоплачевного благання мого богодатного зятя та побивання моєї рідної дитини, я дарую їх виною. Пане сотнику! Пане отамане! Звеліть його розкувати, а я сплачу всю належну вину панську й урядову власним коштом.

ГУЛЕНЧИХА *(радісно)*. Побіжу ж Палажці скажу... *(Зникає)*.

СОТНИК *(до Куделі)*. Біжи, Олифіре, по дзигармайстра. *(Здивовано)* Та ти, либонь, випивши? Ой шануйся, козаче! Бо вижену в три вирви. Та звідки в тебе ті гроші на горілку? *(Куделя бентежитьсья)*.

ЯВА III

Шпренгель виступає з натовпу

ШПРЕНГЕЛЬ. Я ось... я... *(робить знаки руками)*.

СОТНИК. Розкуй пана дидаскала.

ШПРЕНГЕЛЬ *(незадоволено бурчить)*. Хіба я на те дзигармайстер, щоб замки ламай, в'язні заковуй та розковуй... Я вчився в Амстердамі. Ой, ой... *(Крутить докірливо головою, потім підходить до Бандуристого, починає добирати ключа із своєї в'язки і за хвилину звільняє закованого. Бандуристий відходить до людей)*.

СОТНИК *(до Гуленка)*. А тепер, пане Грицьку, клич на весілля, бо зятя, як мовити правду, маєш доброго: учений і розумний, не взяв його кат. *(До членів суду)* Залишається нам тепер тільки школярів за крадіжку покарати та з'ясувати, хто взяв триста золотих. Доведеться Куця та Куциху ще на пробу попровадити.

ГУЛЕНКО. Куциха й Куць? Це які? Чи не мої підсусідки? Що ж вони зробили?

СОТНИК. Та твої ж... Вони знайшли ту шкатулу, як її школярі заховали були, а в ній бракує триста золотих, — так чи не вони взяли. Тільки ж не признаються. Тим і доведеться їх ще раз...

КУДЕЛЯ *(схвильовано)*. Мої милостиві панове! Не давайте їх, неповинних, на муку...

СОТНИК. О! знов! *(До членів уряду)* Що воно за знак?
ВІЙТ. Справді, Олифіре: чого ти так уболіваєш? Ти ж їм ні сват, ні брат...

ОТАМАН. А це, мабуть, не спроста: чи не заплутаний і він сам у цьому, мо', боїться, щоб на нього не виказали...

ЧЕПИНОГА *(занепокоєно)*. Просто поп'яну химери жене...
Переборщив чолов'яга.

ЯВА IV

З наговну виходить дід Кузька.

ДІД КУЗЬКА *(прикладивши долоню до вуха)*. Га? А! Он воно що! *(До сотника й інших)*. Дозвольте, панове, мені слово мовити. То його, Олифіра б то, гріх, сумління мучить. Я вночі проти суботи ночував у ратуші під полом, а те сталося не з якої іншої причини, а тільки з п'янства, прости Господи мене грішного і помилуй *(христиться)*. Козак Левчук справляв сороковини по своєму батькові, та почаствував мене... Переспав ніч, а вранці чую: гомонять, пан писар Чепинога і він, Олифір би то Куделя, грішми, взятими із шкатули, діляться... а потім Олифір упустив два чехи, нахилився шукати, аж тут пан сотник...

СОТНИК *(до членів суду)*. Істинний Бог, правда, так і було. Я спитав: „Що ти там шукаєш?” А він збентежився та: „Протичку, каже, впустив”. Так от яка okazія! Ну?...

ДІД КУЗЬКА *(прикладав руку до вуха)*. Га? Упустив, Кажу, ті чехи і нагнувся шукати... А ті грошини до мене під піл закотилися, я їх узяв. А як мені ні на що було похмелитися, так я й за-таїв їх... і тоді мовчав, як Куців забрали... Воно б, може, це й не втаїлося, якби пан сотник не взяли шкатули, а то... пан писар пішов снідати, а Олифір надвір, а я швиденько шаміль-шаміль та до шинку... Тепер же я, бачивши, як тяжко мучиться Олифір, страждаю також через той гріх... *(Зітхає)*. Ех, підневідив і мене нечистий, як колись святого печерника Василя. Це він, диявол, вигадав горілку на пагубу душ християнських. *(Помовчав)* Грішний я, прости мене Господи і помилуй з великої милости твоєї *(христиться, схлипує)*.

КУДЕЛЯ *(падає навколяшки)*. Панове! Істинна тому правда, що дід Кузька мовить: сто золотих із тих укравених грошей пан писар дав мені, а собі взяв двісті. Тепер я ті гроші віддам, хоч і не всі їх уже маю: пропив. Але я ґрунтик маю... *(Звертається до сотника)*. Зарятуйте мене, ласкавий добродію, грішми, а я вам навіки запишу свій ґрунт...

- СОТНИК *(до Чепиноги)*. А що, пане писарю, ти тепер скажеш? *(До війта й інших)* Не випадає тепер його держати на писарстві...

ВІЙТ. Авже ж, нащо нам злодій?

ОТАМАН. Та й гроші хай поверне...

ВІЙТ. І вину врядува та панську сплатить...

СОТНИК *(до козаків)*. Узяти його до секвестру, поки не сплатить належних грошей. А за Олифіра я плачу, беручи його ґрунт... Ну, а діда Кузьку треба помилувати за те, що викрив злодіїв... тим паче, що з нього за великим убозством його ніякої сатисфакції не можна одержати.

ДІД КУЗЬКА *(почувши своє ймення, прикладає руку до вуха)*. Га? Як кажете?... *(Його проштовхують у юрбу)*.

Декілька козаків підходять до писаря, щоб його взяти. З натовпу швиденько виходить Тендітничка, підбігає спочатку до Чепиноги, щось йому нашивидку шепче, а тоді звертається до уряду:

— Панове вряде! Я плачу за нього ті гроші: він мій наречений...

У натовпі веселе пожвавлення, сміх, голоси:

— Ай пані Вуцька!

— Оце так козир-молодиця!

СОТНИК *(оглядається до війта й інших)*. Про мене хоч і так. А ви, панове, чи згодні? Заручини ж його від кари звільняють. Тільки хай і вину панську платить... Чуеш, Вуцько?

ТЕНДІТНИЧКА. Сплачу все. *(Ховається в юрбі з Чепиногою)*.

СОТНИК. Так треба ж тепер Куциху й її чоловіка випустити. А школярів треба все таки покарати, щоб не множилось крадійство. Виводь усіх їх, Олифіре. *(Олифір Куделя йде)*.

БАНДУРИСТИЙ. Я школярів дарую виною.

СОТНИК *(вагається)*. Умгу... А вина панська і врядува — хто її сплатить?

Бандуристий мовчить, і це всі розуміють, як його відмову платити за школярів.

ЯВА VI

Куделя виводить Куциху, Куця й школярів. Куциха падає сотникові до ніг, тягнучи за руку Куця — щоб і він кланявся.

КУЦИХА. Спасибі вам, паночку, дорогий.

СОТНИК *(бундючно)*. Устань, ми тебе випускаем... наш суд справедливий. *(Щось згадує)* Умгу... А за брехню — пам'ятаєш? — ти все таки відробиш мені на мазанні повіток. Тепер ідіть. *(Куці ховаються в натовпі)*. А ви... *(до школярів)* Ех, ви злодюги, злодюги! Вуха б вам пообрізувати, та дякуйте панові дидаскалові, що дарував вас виною. *(Фесько й Лесько падають навколюшки перед Бандуристим)*. *(Сотник звертається до суду)*. А з їх виною панською хай буде ось таке. Респектуючи на убоз-

ство їхнє школярське, я хочу, щоб вони сплатили вину панську тим, що навчатимуть двох моїх синів Яцька й Степана... *(Подивившись на всіх)* Розпусту треба карати, панове судді. *(До Куделі)* Розв'яжи їх! *(Куделя кидається розв'язувати і потім пускає)*.

ЯВА VII

Прибігає Палажка, за нею Гуленчиха й Каська, а також Оверко. Палажка кидається спочатку до Бандуристого, рада, весела, а тоді до батька з вдячністю в погляді.

КАСЬКА *(бігає за Палажкою)*. Скажіть же, панночко, батькові при людях, що дасте мені з Оверком рябеньку теличку.

ПАЛАЖКА. Тату! Таточку! Я обіцяла Касьці дати за те, що вона допомагала мені... як я вінчалась, рябеньку теличку...

ГУЛЕНКО *(удає спочатку, що не зрозумів)*. Яку теличку?

ПАЛАЖКА. Оту рябеньку, що ви на Різдво, як кутю їли, мені подарували. Теличка буде Касьці й Оверкові на господарство: вони скоро поберуться...

ГУЛЕНКО *(вагається)*. Та канчуків їй давати тепер, либонь, не випадає. А тільки... може б, вони побралися й без рябенької телички... взагалі без телички? Я їм не бороню, хай Бог помагає... А втім *(подумавши, махає рукою)*, хай...

Палажка радісно оглядається до Каськи, а тоді знов кидається до чоловіка, бере його за руку.

ТЕНДІТНИЧКА *(з гіркістю в голосі)*. Ач як липне! І сорому їй нема! Хоч би при людях не чіплялась...

ГУЛЕНЧИХА *(остаточно втрагивши самообладу)*. Панове вряде! Пане сотнику, пане отамане! Допекла мене оця паскудна Вуцька до живих печінок... терпець мені увірвався. Я заплачу заруку, а таки вилаю сучку якслід. *(Обертається до Тендітнички)* Так моя дочка сяка-така? А ти яка? Хіба не ти привела байстрика, що за нього отець протопопа узяв у тебе, поганко, корову? А в суботу тобі хтось устроїв на глум дрючка в рукава... думаєш, я про це не відаю? *(До людей)* Чи чуєте, люди? Устроїло їй щось дрючка в рукава, як розп'яло...

У натовпі рух здивування, вигуки:

— Як?...

— Де?...

— Хто?...

ГУЛЕНЧИХА. У суботу... на її власній леваді... *(Знов до Тендітнички)* Та й книші мої тобі недовподобі...

ТЕНДІТНИЧКА *(з натовну)*. Гливтязки у тебе, а не книші. Он сотник Півторадні...

ГУЛЕНЧИХА. Тут ось є статечні й віри гідні люди, хай вони скажуть, хто знає, хто моєї хліба-соли заживав, чи гливтяки мої книші... А вареники в мене, по-твойому, такі завбільшки, як пироги...

ТЕНДІТНИЧКА (*виривається з натовпу, вимахує руками*). А хіба й не так? Галухи, а не вареники...

ГУЛЕНЧИХА. А в тебе паляниці...

ТЕНДІТНИЧКА. А в тебе в пекарні, як у свинюшнику...

ГУЛЕНЧИХА. Сама ти нехлюжище...

ТЕНДІТНИЧКА. А ти лиса... в тебе коса чисто вилізла...

ГУЛЕНЧИХА (*з вереском кидається до неї*). Ах, ти ж пакуда!

СОТНИК (*до Куделі*). Розборони їх, чого ж ти дивишся?

КУДЕЛЯ (*кидається до збожеволілих від люті жінок*). Оханітьсь! Угамуйтесь...

Гуленчиха б'є його по щоці, але він устигає турнути її на людей, і там її хапають. З іншого боку підхоплюють Тендітничку.

На середину виходить дід Кузька.

ДІД КУЗЬКА. Гала! Гала! Отака, люди добрі, дивовижа. Усі тут одержали, що кому потрібне. Пан Грицько доброго зятя, пан дидаскал — багату наречену, незгірше одружився й пан Чепинога, добра пані Вуцька знайшла нарешті чоловіка, панове вряд — вину панську від пана Грицька, від пані Вуцьки, від Куделі, від Куцихи, від школярів, пані Гапка з панією Вуцькою досхочу налаялись після трьохденного миру, — це так, як ото після посту людина допадеться до скороминки. Ще хто? Олифір Куделя по-божому покаявся, заплатив належну вину панську і наостанку дістав по мармизі...

КУДЕЛЯ (*держачись за щоку*). Так мені й треба, окаянному, щоб не квапився на чуже добро... та не підводив невинних людей під муки...

ДІД КУЗЬКА (*прикладав долоню до вуха*). Га? Хіба я не так кажу? Що ж я сам одержав? Чи часом не дулю з хвостом, якщо не рахувати тієї горілиці, що подарувала мені пані Вуцька, та трьох чехів, що закотились до мене під піл... Тільки ж це гріх великий. (*Прикладає руку до вуха*). Га? Чи ніхто нічого не каже? Ну, так по цій мові бувайте здорові. Амінь.